

VABADUSSÖJA TÄHISTEL

3

AXEL
ROOS

MÄRTS 1939

ÜHISELU TRÜKIKODA

Tallinnas, Pikk 42 / Kõnetraat 442-04

Valmistab maitsekalt ja parajate hindadega igasuguseid trükitöid kõige lihtsamast kõige keerukamani.

Telefonilised tellimised täidetakse täpselt. Laos alati valmis vallavalitsuste ja vallakohtute kantsleiraamatud, plangid, võlakirjad, ikalduskahjude hindamise aktid jne.

Töö korralikkusele ja täpsusele pannakse erilist rõhku.

Rotatsioonitrükk • Nooditrükk • Raamatuköitmine

KAUBANDUSE ÜHISPANK

Harju tän. 29. Tel. 430-81, 434-68.

Annab laene, võtab vastu hoiussummasid makstes kõrgemaid protsente.

Ostab ja müüb välisvaluutat.

Saadab raha N.-Venesse.

Toimetab

kõike pangaoperatsioone.

MAJAOMANIKE KREDIITPANK Ü/P.

Tallinn, Pärnu mnt. 8.

Telefonid: Juhatus 411-40

Kodukeskjaam 426-69.

Toimetab

kõiki lühiaja krediitpangale omaseid operatsioone.

Panga juures

Kindlustuse-Aktsiaseltsi

Eesti Lloyd'i

esindus.

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

MÄRTS 1939

NR. 3 (30)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.
Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1939 a.: aasta peale — Kr. 4.—; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ a. Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. ja 1937. aastakäigud kokku (15 numbrit) Kr. 4.50.—
1938. aastakäik — Kr. 4.— Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

Eesti rahvusliikude võitlusjõudude salajane organiseerimine Saksa okupatsiooni ajal.

Leitn. R. Tammemägi.

Olukord 1918. a. kevadel töötas eesti rahvale vähe head. Okupatsioonivõimude sammud suundusid sinna, et rahvas põhjalikult hajutada iseseisvuse mõtted. Eesti sõjaväeosad saadeti laiali. Et vältida rahvuslike jõudude varjatud koondumist, siis keelati ära ka omakaitse-organisatsioonid. Pärast esialgset keeldumist lubati siiski uuesti ellu kutsuda Tallinna Omakaitse, kuid selle tegevus seisis tugeva saksa mõju ja kontrolli all.

Kuid Saksa võim Baltikumis polnud veel lõplikult kindlustatud. Kõik olenes maailmasõja tulemusest. Eesti rahva lootused rajasid nüüd veel ainult liitriikide võidule. Kuid selleks, et sellele järgneval Saksa vägede lahkumise puhul suuta ise oma saatust määrata, selleks oli aegsasti vaja organiseerida reaalsel jõudu. Selle vajaduse äratundmine oligi selleks teguriks, mis juhtivaid eesti tegelasi 1918. a. suvel virgutas rahvusliikude võitlusjõudude salajasele organiseerimisele.

Rahvusvägede laialisaatmise otsuse teadasaamisel arutati seisukorda põrandaalusel Eesti Ajutises Valitsuses. Leiti, et rahvusväed peaks demobiliseeritunagi jääma

seisukorda, mis neid võimaldaks soodsalt silmapilgul uuesti kokku kutsuda ja kasutada Eesti asja heaks. Selleks peeti eeskätt tarviliseks, et side eesti sõjaväelaste vahel jääks alles ja et ohvitserid kodumaalt välja ei läheks ega milgi tingimusel sakslaste teenistusse ei astuks.

Ülestõstetud mõte kanti Aj. Valitsusega lähedas sidemes olevate vanemate väejuhtide poolt ustavamate rahvusvägede ohvitseride hulka, kus ta omaks võeti. Eriti soodsat vastukõla leidis omavahelisse sidemesse jäämise mõte l. Eesti Polgus. Polgu põhikaadrisse kuuluvad ohvitserid võtsid ühiselt vastu otsuse jääda pärast demobiliseerimist omavahel võimalust mööda sidemesse, et saada ja edasi anda informatsiooni poliitiliste sündmuste arenemisest ning valmis olla soodsalt silmapilgul uuesti isamaa huvides tegevusse astuma. Ühtlasi otsustati võimalust mööda relvi ära peita.

Tegelikkuses aga ei leidnud omavahelisse sidemesse jäämise mõte sellisel määral rakendamist, et sel teel oleks tekkinud mingit organiseeritud rahvusliikude relvastatud võitlusjõudu. Üle maa laialipillatud ohvitseridel puudus sakslaste surve ja liikle-

Soomusrong nr. 6 kuulipildurid kuulipildujaid puhastamas.

miskitsenduste tõttu võimalus organiseeritud sideme pidamiseks. Seetõttu see side osutus juhuslikuks, leides aset peamiselt naabruses elutsevate ohvitseride vahel.

Palju suuremaid tulemusi andis teine, samuti Aj. Valitsusest välja läinud algatus. Nimelt tõsteti valitsuses üles mõte — hankida üle maa usaldusmehi, kes annaksid valitsusele regulaarselt teateid meeolelu üle kohtadel, organiseeriks omas rajoonis tiheda võrgu ustavaid mehi ning registreeriks peidetud relvade ja laskemoona arvu.

Küsimus oli valitsuse ringkonnis arutusel juba aprillis. Kuid salajase organiseerimise mõtte ülestõstmisele ja teataval määral isegi levitamisele ei järgnenud organisatsiooni kohest ülemaalist väljaarendamist. Selle peamiseks põhjuseks oli sakslaste surve. Liiklevõimalused olid äärmiselt piiratud. Vanematel eesti ohvitseridel ja tuntumatel avaliku elu tegelastel oli sõidulubade saamine väga raske ja nende sõite pidas Saksa politsei hoolena silmas. Esi-algu polnud ka veel käskivat vajadust rahvuslike relvastatud jõudude järele, kuna nende peatseks rakendamiseks puudusid okupatsioonija esimesel poolel veel välja-vaated. Sakslaste vastu jõuga välja astuda — see võimalus ei tulnud valitsenud tingimuste juures arvesse. Maailmasõja lõpp sakslaste kaotusega juba eeloleval sügisel ei olnud sel ajal veel nähtav. Tingitult eelmärgitud põhjustist oli eesti rahvuslike tegelaste energia okupatsioonija esimesel poolel rakendatud eeskätt rahvusliku opositsiooni organiseerimisele sakslaste vastu ja nende poliitiliste plaanide nurjajamisele, kuna salajane relvastatud võitlusjõu-

dude organiseerimine esialgu jäi nagu tahaplaanile.

Vaikuse periood salajase organiseerimises kestis kuni augustikuuni. Selle aja kestes võib nimetamisväärset organiseerimistegevust märgata vaid Lääne- ja Tartumaal. Neis maakonnas käis organiseerimistegevus tõuke mõjul, mis anti juba kevadel ühenduses salajase organiseerimise mõtte üleskerkimisega, ilma et mingi ülemaaline juhtiv keskus oleks organiseerimist oluliselt mõjutanud. Organisatsiooni üldjuhtidena olid esialgu ette nähtud kindralid E. Pödder ja A. Larka. Milles seisis

nende kui organiseerimise üldjuhtide tegevus kuni augustikuuni, selle kohta pole andmeid. Ei ole jälgi ka nende oletatava töö tulemustest.

Olukord muutus augustis. Juuli lõpu või augusti alguse paiku algas kindral Pödderi kui salaorganisatsiooni juhi koostöö Tallinna Omakaitse eestimeelsete juhtidega. See asjaolu, eriti Joh. Pitka energia rakendamine salajase organiseerimistöösse tähistab pöördepunkti salaorganisatsiooni arengus. Pödder sai Pitka toetusel Omakaitse tehniliseks juhatajaks. Omakaitse varjukattel oli hõlpsam tegelda salajase organiseerimise alal, mis osutuski Pödderi peamiseks tegevusalaks tema Omakaitse töö päevil.

Kuna seni salajane organiseerimine, nii-võrd kui seda kuskil ette tuli, oli arenenud peasjalikult kevadel liikumapandud mõtte mõjul, siis alates augustikuust hakkab tunduma juba ülemaalse juhtiva keskuse olemasolu. Moodustus juhtiv keskkolmik: kindral E. Pödder, J. Pitka ja J. Naaris. Neist esimene oli sõjaväelise autoriteedina üldjuhiks, teised kaks tema abilisteks.

Organisatsiooni väljaarendamiseks otsustati ellu kutsuda juhtivad allkolmikud igas Omakaitse jaoskonnas ja väljaspool Tallinnat igas linnas ja maakonnas. Viimased pidid kohtadel organisatsiooni edasi arendama kuni võimalikult kõikide ustavate isikute kaasatõmbamiseni. Üldiseks eesmärgiks oli: luua võrk ustavaist isikuist, hankida relvi, jälgida sakslaste ja kohalike kommunistide tegevust ning valmis olla soodsal momendil Eesti rahvusliku valitsuse toetuseks tegevusse astuma. Organisatsioon

ei olnud sihitud sakslaste vastu, vaid oli mõeldud peamiselt kommunistide ja korraldajate vastu võitlemiseks sakslaste lahkumisel.

Organiseerimistöö tulemused maakondades olid väga mitmesugused. Edu olenes sellest, kui võrdne olid organisatored leidus kohtadel ja kui võrdne neid õnnestus üles leida ja kaasa võtta salaorganisatsiooni tööks. Organisatoredile osaks langevus töö ei olnud tavaline seltskonnategevus. See oli seotud hädaohuga ja nõudis oma teostajalt palju julgust, ohvrimeelt, hääd inimesetundmist ja suurt algatusvõimet. Side Tallinnaga oli väga juhuslik. Töötada tuli peamiselt oma äranägemisel, silmas pidades üldist eesmärki.

Saladuse hoidmiseks tarvitati organiseerimisel n.n. kolmiku-süsteemi. Kuid sellest arusaamine ei olnud ühtlane. Kohati mõisteti seda nii, et salaorganisatsiooni värbatud isik pidi omalt poolt organisatsiooni kutsuma kolm isikut, kellest igaüks pidi omakorda hankima kolm uut liiget jne. Selle järgi iga liige võis tunda ainult nelja kaasvõitlejat: seda, kes teda ja neid, keda tema asjasse pühendas. Teine moodus oli, et iga liige värbas ainult ühe uue liikme, seega ta tundis ainult kahte: seda, kes teda ja seda, keda tema organisatsiooni kutsus. Seega arenes organisatsioon välja võrgu kujuliselt, kus iga lihtliige tundis ainult neid, kellega ta vahetult oli seotud.

Mida enam sügise poole, seda elavamaks läks organiseerimistegevus. Tundemärgid, mis lubasid ennustada Saksamaa kokkuvarisemist, sundisid salaorganisatsiooni juhte organiseerimistööga kiirustama. Ergutavalt mõjus ka koduste kommunistide järjest elavne tegevus ja Venemaal saadud teated kommunistide ettevalmistustest Eestisse tungimiseks Saksa võimu langemisel. Novembri alguseks olid olud muutunud märksa lähedamaiks. Läänemere sündmused, eriti sisepoliitilise olukorra kujunemine Saksamaal, halvatasid okupatsioonivõimu režiimi ja ühtlasi ka sakslaste valvsust eesti tegevlaste järele. Salaorganisatsiooni juhid otsustasid anda hoogu organiseerimistööle ja selleks välja saata volinikud, kes pidid ma-

konnad läbi sõitma, kontrollima seniseid töötulemusi ja andma juhtnööre edaspidiseks tegevuseks. Selle otsuse kohaselt volinikke sõitis välja, igaüks temale määratud rajooni. 11. nov. 1918 alates lõppes salajane organiseerimine, pärandades oma senised töötulemused avalikule Eesti Kaitse Liidule.

Salaorganisatsiooni tegevusest kohtadel ja saavutatud tagajärgedest 11. novembriks 1918 on üldine pilt, nagu seda võimaldavad olemasolevad kasinad andmed, järgmine.

— Tallinnas oli olukord salaorganisatsiooni arenguks kõige soodsam. Ülemaaline juhtiv keskus oli kohal ja sai vahetult mõjutada organiseerimist. Suurimaks soodustuseks salajasele organiseerimisele oli varjukate Omakaitse näol. Omakaitse liikmeks astumise ettekäändel sai koondata ustavaid isikuid ja neid varustada relvadega. Salanõusse pühendatud ustavaile isikule tehti ülesandeks astuda Omakaitse. Tegelikult oli Tallinnas salaorganisatsioon ja Omakaitse üksteisega niivõrd seotud, et nende vahel muud vahet ei olnud, kui et osa Omakaitse liikmeid oli omavahel seotud veel erilise salajase kolmikusüsteemi võrguga ja teadsid, et nende kohus on tarbekorral Eesti rahvusliku valitsuse huvides välja astuda. Kuna salaorganisatsiooni juhid olid ühtlasi ka Omakaitse tegelikeks juhtijaks ja et Omakaitse oli läbi põimitud salaorganisatsiooni liigetega, siis oli Omakaitse seega täiesti langenud salaorganisatsiooni võimusesse. Omakaitse ülevõtmine ja selle rakendamine Eesti huvide teenistusse oli salaorganisatsiooni tähelepanuväärivaim töötulemus Tallinnas.

Grupp soomusronglasi sügistalvel 1919. a.

— Läänemaal oli salaorganisatsiooni juhiks end. Läänemaa maakonnako-missar Ed. Alver. Aprillis 1918 Alver käis Tallinnas, kus kohtus kindral Pödderiga. Pödder rääkis, et Aj. Valitsusel on kavatsus luua ülemaalist usaldusmeeste võrku, kes annaks valitsusele regulaarselt teateid mee-leolu üle maakondades, kuid peamiselt looks tiheda võrgu kindlaid mehi ja regist-reeriks peidetud relvade ja laskemoona arvu. Järgmisel päeval Alver viibis põran-daalusel Aj. Valitsuse koosolekul, kus kor-rati eelmisel päeval Pödderilt kuulnud ning määrati tema Aj. Valitsuse vastava otsuse elluviijaks Läänemaal.

Tagasi jõudnud Haapsallu, asus Alver organiseerimise alal tegevusse. Olles ise sakslaste erilise tähelepanu all, ei saanud ta isiklikult ette võtta organiseerimisreisi maakonda. Pärast põhjalikku kaalumist ta usaldas selle ülesande end. I. Eesti Polgu ohvitserile lipn. V. Väedenile. Lipn. Väeden sai ülesande külastada maakonnas Alveri poolt juhatatud isikuid ja teha igale neist selgeks temale kuuluv ülesanne. Lipn. Väe-deni organiseerimisreis õnnestus suurtele raskustele vaatama ja usaldusmehed koh-tadel võisid peagi astuda tegevusse.

Üldiselt edenes Läänemaal organiseeri-mine võrdlemisi kiiresti. Mai keskpaiku, kui Alver sakslaste poolt arreteeriti, olid tal juba paljudest valdadest andmed ustavate meeste, relvade ja laskemoona arvu kohta käes. Jaanipäeva paiku Alver vabanes ja asus organiseerimistööd jätkama. Sidet Tal-linnaga peeti ustavate isikutega, kel või-malust oli Haapsalu ja Tallinna vahet sõita. Kord sai Alver säärasel viisil Tallin-nast allkirjata ja adressaadi nimeta kirja, milles toonitati vajadust, et eesti tegelased milgi juhul ei jääks ega astuks sakslaste poolt ülevõetud asutistesse teenistusse. Kirja sisu paluti võimalikult kõigile eesti tegelastele teatavaks teha. Kiri oli kirjutat-ud K. Pätsi käega.

Nagu kõikjal, nii ka Läänemaal algas salajase organiseerimise alal eriline pe-riod sügise saabudes. Kui selguma hak-kas sakslaste alljäädmine Maailmasõjas, muutus organiseerimistöök elavamaks. No-vembri alguks osutus Läänemaa kõige pa-remini organiseeritud maakonnaks. Siin oli salaorganisatsioon suutnud tungida kõige sügavamale rahva hulka. Ka peidetud relvi leidus rohkesti. Neid oli omal ajal maha jäänud eriti palju I. Eesti Polgu pärandu-sena.

— Tartumaa astuti esimesed sammud

salaorganisatsiooni rajamisel maikuu-s. 16. mail peeti „Postimehe“ toimetaja A. Bachmanni (nüüd A. Randalu) korteris kit-sama ringkonna nõupidamine salajase or-ganiseerimise asjus. Sellest ajast algas si-hikindel tegevus salajase organiseerimise alal. Aktiivsemaist tegelasist organiseeri-mise algpäevil on teada: A. Bachmann, leitn. J. Kuperjanov, K. Einbund (Eenpalu), leitn. J. Gnadenteich, J. Kriisa, A. Eller, R. Tirol. Neist oli leitn. Kuperjanov ette näh-tud organisatoriks maale, tegelikult aga kujunes ta kogu sõjalise salaorganisat-siooni hingeiks nii Tartu linnas kui ka maakonnas. Tartumaa salaorganisatsiooni aja-lugu on peasjalikult ühenduses J. Kuper-janovi tegevusega.

Suve algul oli organiseerimistegevus võrdlemisi tagasihoidlik. Intensiivsem tege-vus algas augustis. Augusti lõpuks oli juba igas kihelkonnas ja osalt ka valdades usal-dusmehed olemas; samuti olid usaldusme-hed tegevuses Tartu linnas. Kuperjanovile oli organiseerimisel soodustuseks asjaolu, et teenistuses Tartu tagavarapataljonis rah-vusväeosade päevil oli tekkinud laialdane tutvusringkond eesti ohvitseride hulgas. Oli teada, keda võib usaldada. Oktoobri algu-sest peale võttis tegevus juba rohkem sõja-lise võitlusjõu loomise ilmet. Asuti relvade ja laskemoona hankimisele. Et rahvusvä-gede-aegne Tartu tagavarapataljon koos relvadega laiali lasti, siis oli rahva käes relvi rohkesti. Relvad ja laskemoon koguti salajasse lattu, mis asus Tartus, Vabriku tän. 3, Maimi majas. Talitati ka nii, et tehti ainult kindlaks, kellel ja kus relvi on ning võeti need arvesse. Nii kujunes Kuperjano-vile pilt neist peidetud relvadest, mida tar-bekorral võis välja tuua ja kasutamisele võtta. Oktoobri lõpul alati linnas jaoskon-dade organiseerimist. Põrandaalune tege-vus linnas oli elav. Liikmeid ilmus jaoskon-dadesse rohkesti. Üle maakonna oli välja arendatud usaldusmeeste võrk. Iga kihel-konna peale oli usaldusmees-organisaator. Kuivõrd usaldusmeeste võrku kihelkonna-juhtidest alla poole oli suudetud arendada, selle kohta pole andmeid. Sõjalise võitlus-jõuna hinnatavat väärtust oli organisatsioo-nile suudetud anda peale Tartu linna Kambja, Puhja, Nõo, Võnnu, Kodavere ja Otepää kihelkonnas.

— Virumaa langes salajase organiseerimise algus augustikuule. Ülemaalse kesk-juhatuse poolt saadeti augusti lõpupoole laevakapten O. Treilmann (nüüd Toomara) Virumaa organiseerimisreisile. Treilmann astus ühendusse temale tuntud kohapeal-

sete ustavate isikutega ja tegi neile ülesandeks organiseerimist alustada.

Keskjuhatuse uasldusmeheks kogu Virumaa peale sai A. Anderkopp. Anderkopp pühendas asjasse Rakveres elutseva eesti ohvitseri leitn. V. Liivi ja tegi viimasele ülesandeks alata ohvitseride hulgas organiseerimist. Augusti lõpuks oli asjasse pühendatud kümnekond ohvitseri Rakveres ja maal tähtsamates keskustes, välja arvatud maakonna idaosa, kus organiseerimine käis enam-vähem iseseisvalt O. Treilmanni reisi tulemusena.

Septembri keskpaiku saadi teada, et Rakverre on elama asunud end. Eesti diviisi

munade vastu relvi ja muud sõjavarustust. Oktoobri lõpul ja novembri esimestel päevadel oli märgata suurt uute mõtteosaliste juurdevoolamist, eriti Rakvere linnas. Rakveres oli al.-kpt. H. Jürgensonil organiseeritud 100 mehe ümber, peagu kõik relvadega. Nendega ta hakkas kohe peale Kaitse Liidu loomist linnas patrulliteenistust pidama.

— Võrumaal langes organiseerimise algus augustikuu lõpule. Asja eesotsas seisis Võru poeglaste gümnaasiumi õpetaja al.-kpt. F. Vreeman. Aj. Valitsuse kohapealseks usaldusmeheks oli Maanõukogu liige A. Kohver, kellega Vreeman töötas kontak-

Viljandi koolilõpilaste rood 6. jal. polgu juures Lätimaal mais 1919. a.

staabiüleml kindralstaabi al.-polk. N. Reek. Organisatsiooni eesotsas seisvad ohvitserid pöördusid A. Anderkopi poole ettepanekuga, et viimane kutsuks al.-polk. Reegi organisatsiooni üldjuhiks. See leidis aset ja al.-polk Reek asus organisatsiooni etteotsa. Esialgu edenes organiseerimine visalt. Selle peapõhjuseks oli sakslaste surve. Saksa välispolitsei oli huvitatud kõigi eesti ohvitseride ja aktiivsemate seltskonnategelaste tegevusest, korraldades tihti haaranguid ja läbiotsimisi. Oktoobris, kui järjest sagenevad teated sakslaste ebaredust Läänerindel, kiirustati organiseerimistööd. Maal asuvad organiseerijad said käsu otsida organisatsioonile ausaid mõtteosalisi ja suurima ettevaatusega koguda saksa sõdureilt, kelle hulgas algas distsipliinilangus, või, liha ja

tis. Side Tartuga oli Vreemanil leitn. O. Kurvitsa kaudu, kust kaudu saadi informatsiooni ja juhtnõore Tallinnast. Laiematesse hulkadesse Võrumaal salaorganisatsioon ei suutnud tungida. Organisatsiooni ümber koondus kümnekond ohvitseri Võru linnast ja maakonnast. Kavatsus oli organiseerida kõiki maakonnas elavaid ustavaid ohvitseri; tegelikult nii kaugemale ei jõutud.

— Viljandimaal ei suudetud salajase organiseerimise alal kuigi palju korda saata. Leidsid aset mõned ohvitseride kokkutulekud Grand-Hotellis Viljandis. Selle eesmärgiks oli omavahelise sideme pidamine ja informatsiooni vahetamine. Kriipsutati alla ka relvade omamise tähtsust ja nähti ette, et iga ohvitser peaks organiseer-

rima 10 meest, kellest tarbekorral kujuneksid lõöksalgad. Kuid see kavatsus jäi ainult kavatsuseks ilma reaalsete tulemusteta. Meeleolu neil Grand-Hotelli koosolekuil oli rõhutatud ja suhtumine pörandaalusesse organiseerimisse skeptiline. Peale Grand-Hotelli koosolekute esines Viljandi maal üksikuid salajase organiseerimise algeld veel mujalgi. Kuid neil polnud omavahel sidet ja nad olid kõik rohkem omapealseste eestimeelsete isikute ühtehoiuavalduused, kui mingi sihiteadliku organisatsiooni rakukesed.

— Pärnumaal ei leidu sõjaväelise salaorganisatsiooni jälgi. Küll teotseti seal salaja omariikluse aate propageerimise alal ja organiseeriti rahvuslikku opositsiooni sakslaste vastu. Tõhusamat tööd sel alal tegi kohalik Maaliidu osakond agronom A. Jürmani (nüüd Jürima) juhatusel. Igas vallas oli 20—50 ustavast mehest koosnev Maaliidu rakuke. Tehti selgitustööd ka selles suunas, et peidetud relvi sakslastele mitte välja anda.

— Järvamaal ei leidnud 15. nov. 1918 Paidesse jõudnud kohalikuks Kaitse Liidu ülemaks määratud al.-polk. Joh. Puskar eest mingit jälge sõjaväelisest salaorganisatsioonist. Paides valitsenud Saksa võim ja saksa vaim.

Saaremaa kohta puuduvad igasugused andmed salaorganisatsiooni olemasolust. Teatavad eritingimused, mis seal valitsesid, samuti Saaremaa isoleeritud seisund mandri suhtes sunnivad oletama, et seal salaorganisatsiooni ei olnud.

Kokkuvõttes võib salaorganisatsiooni tekkimise ja arengu kohta maakondade järgi öelda, et temast ei kujunenud mingit jõudu, mida otsekohe võinuks kasutada relvastatud võitluses. Salaorganisatsiooni osakonnad kujutasid endast kolmiku-

süsteemi alusel välja arendatud usaldusmeeste võrku. Seetõttu ei olnud liikmeskond mingi sõjaväeliselt juhitud kogu. Side oli üldiselt väga puudulik. Peale üksikute erandite mujal oli ainult Läänemaal salaorganisatsioon suutnud tungida sügavamale rahva hulka. Mujal ta oli välja jõudnud enamasti vaid väheste ustavate isikuteni, peamiselt ohvitseride ja seltskonnategelaste hulgast. 11. nov. 1918 alates Kaitse Liit võttis üle salaorganisatsiooni töötulemused. Kuigi salaorganisatsioonil ei olnud Kaitse Liidule üle anda puht sõjaväelise korra järgi organiseeritud võitlussalku, oli ometi Kaitse Liidu huvides ära tehtud suur eeltöö. Peale rahvusliku vaimu aktiveerimise ja Eesti iseseisvuse mõtte süvendamise loodi salajase organiseerimise teel väga paljudes kohtades üle maa põhikad Kaitse Liidule. Tänu sellele võis Kaitse Liit juba oma tegevuse esimestel päevadel välja panna reaalselt jõudu Eesti rahvuslike huvide kaitsmiseks.

Lõppmärkus. Käesolevas kirjutuses käsitletud küsimuse kohta käiv materjal Vabadussõja Arhiivis on võrdlemisi puudulik. Küsimust on püütud selgitada isikute mälestuste põhjal, kes omael ajal salajase organiseerimise alal tegevad olid. Dokumentaalseid andmeid pole üldse saada olnud. Arvestades tookordseid tingimusi võib arvata, et dokumente sellest tööst ei võinudki järele jääda, kuna see sel ajal oli ohuga seotud. Kui lugupeetavaist lugejast keegi siiski omab dokumente kõnealuse küsimuse kohta või omab isiklike mälestusi, siis Vabadussõja Mälestuste Kogumise Toimkond palub need saata toimkonna käsutusse aadressil Pagari 1, Tallinn. Sellega asjaosalised aitaksid tänuväärset kaasa meie iseseisvuse võitlusajastu ühe küllaltki tähtsa perioodi selgitamisele.

Sõjapõgenikud vaherahu ajal Narva all ootamas üle piiri tagasilaskmist N.-Venesse.

2. Jalaväepolk Vabadussõjas Lätimaa idapiiri kaitsel.

Lühilpilte sündmusist.

Major V. Jakobson.

Eesti sõjavägede asumine Kirde-Lätimaale toimus meie Sõjavägede Ülemjuhataja käsul ja Läti valitsuse sellekohasel palvel, et tõrjuda tagasi ilmselt ähvardavat punaste laviini Läti idapiiril — põhjapool Lubani järve. Sellise vastutulekuga tahegi anda meie naabritele, lätlastele, võimalust oma rahvusliku sõjaväe organiseerimiseks ja riigivõimu kõigekülgseks arendamiseks. Punaväe hoobid siin sel ajal pidi vastu võtma meie sõjavägi.

Sõltuvalt eelmisest oli ka 2. Jalaväepolgu vaevarahke ja võidukas sõjatee viinud selle väeosa 1919. a. augustikuu esimesteks päevadeks Kirde-Lätti, üsna kaugemale meie kodumaa piiridest. Polk oli asunud Bolovski (Balvi), Līpno (Liepna) ja Katleši mõisa juonele, pööratute Latgallia laante, soode ja rabade piirkonda, kus väiksearvulisil meeskonnal juba algusest peale puht maastiku tingimustest puudusid eeldused soodsaks teotsemiseks.

Üldiselt maapind selles meie uues tegevusrajoonis polnud viljakasvaks mitte kõige halvem. Mõningad põldviljad tol aastal olid päris saagirohked. Suhteliselt rahvastikuga aga oli põllumaad võrdlemisi vähe. See asjaolu vajutas oma olulise pitseri rahva üldisele jõukusele ja ka poliitilisele meelsusele. Viimane oli tugeva kallakuga vasakule ja tunduvalt meie vastase kasuks. Seda said meie hõredalt paiknevad allüksused oma nahal mitmeti tunda.

Muide oli siin elanikkond mõnevõrra kasmata ja harimata ning võrreldes Marienburgi (Aluksne) ümbrusega 25 või rohkemgi aastat maha jäänud üldises kultuurilises arengus. Nii, näiteks, tulid tihti kohalikud perenaised sõdureile kanamune, õunu ja muud söödavat müütama, kandes neid põues. Et selline ebahügieeniline toidunaifete kandeviis ostjaskonnale sugugi veetlev polnud, on päris arusaadav.

*

Polgu peamiseks baasiks oli Aluksne, mis asus esijärgu pataljoni tegevussektorist küllaltki kaugel. Kehva maakoha tõttu polnud koha pealt peale aedvilja ja heinte võimalik midagi saada isegi kohemaksetava raha eest. Nii tuli kõik paratamatult allüksustele baasist hobustega 35—40 km tagant kohale vedada, kuigi see oli äärmiselt tülikas ja aeganõudev toiming.

Meelehärra meile ja elanikele kohapeal valmistat rahasüsteemide virrvarr. Meie marka-

sid, oberost rublasid, kerenkasid ja leninkasid absoluutselt ei tahtud vastu võtta. Läti rublasid võeti küll vastu olude sunnil, kuid vastu-meelselt. Tsaariraha tahegi väga ja selle eest, kui seda ainult suuremal määral oleks olnud, oleks võinud kohe kas või talu osta. Meie sõdureil, kes suhteliselt juhtkonnaga said head palka ja päevaraha, oli ostujõudu küllalt, kuid seda rahamärkides, mida mitte kuidagi ei tahtud vastu võtta. See olukord pahandas mõlemad pooli ja polnud põrmugi kasuks heanäberlikkude suhete süvendamisele.

*

Alaliste kallaletungide tõttu punaste partisanide — „roheliste metsavendade“ — poolt meie sügavas tagalas ei sõitnudki polgu laekur Liepnasse II pataljonile augustikuu rahalisi tasusid maksma. Laekur tuli Sherveli külla ühte talu, kuhu kõik II pataljoni rooduülemad koos killavooris ja relvastatult raha järele sõitsid. Sinna käsutati kokku ka osa I pataljoni rooduülemaid. Selgus, et see talu, kus raha makseti, kuulus kurikuulsa Läti kirjaniku ja kirikuõpetaja A. Needra lähidasele sugulasele või koguni vennale. Et Eesti ohvitseri selles talus poliitilistel põhjustel A. Needra pärast kuidagi halvustavalt oleks koheldud, seda õeida ei või. Pigemini küll vastupidi, sest meid kõiki kostitati lahkelt marjade, õunte ja piimaga. Majarahvas oli siis ja juba varemgi meie sõdureite suhtes olnud väga vastutulelik. Selle talumaja sisustuselt, esemeilt ja ümbruselt hoovas kultuuri.

*

Muide tuli ette ka salakuulamise juhtumeid kohalike elanike poolt meie kahjuks ja vastase kasuks. See toimus muidugi peamiselt ööseti ja seda läbikäimist metsade tõttu oli takistada väga raske. Mõnikord oli vastaspoolele meie liikumine ja kavatsed tegevus nagu ette juba teada.

Näiteks läksid kohalikud Latgallia partisaanid, kes eksisteerisid 2. polgu ülema al-polku H. Kurvits'a heakskiitmisel ja nii operatiivselt kui ka sisekorras allusid polgu II pataljoni ülemale, Läti kohaliku ohvitseri ülemleitnant Kanaresitsch'iga 24. augustil Katleši mõisa suunas luurele. Selles lätlaste kohalikus salgast oli umbes 40—50 meest, kes seni alaliselt asusid

2. jal. polgu roode teel eeslinile Vabadussõjas 1919. a.

Liepna mõisas. Salk väljus luurele kella 0800 paiku õige mitmel küüthobusel ja kaasa võeti vikatid. Ilm oli ilus, vaikne ja päikesepaiste-line.

Berjozki-Katleši tee veeres väikese järve vastas peaaegu Liepna jõe ääres asus üks täiesti mahajäetud talu. Peremees kogu perekonnaga ja elusa inventariga oli kadunud. Kuhu ta oli jäänud kõigea, seda ei teadnud keegi. Lätlased otsustasid talu põllult rukkid ära lõigata ja ära tuua. Õige mitu tundi põllul väldanud töö järele siirdusid partisanid rukkikoormatega tagasi Liepna poole. Jõudnud Onilna teederistile, ründasid punased äkki ja ootamatult lätlasi ja nende voori. Punaseid võis olla üle 100 mehe. 6—7 partisani langes punaste kätte vanggi, samuti jäid rukkikoormad hobustega maha. Salga juht üleleitnant Kanarevitsch ise sai püssipäraga kommunistidelt uimastava hoobi pähe ja pääses vaevu vangistusest, lüües toibudes kahele punaväelasele nende oma püssi täägiga kõhtu sel momendil, kui punased leitnandi õlakuid pealt maha rebisid. Kogu lätlaste salk jooksis olukorra tõttu metsas laiali ja alles õo saabudes jõudsid mehed jälle tagasi. Lätlaste auks peab ütleva, et iseenesest tegutsesid nad seekord julgelt ja hästi. Onilna küla üks talupere-meestest oli enamlastele Katleši lätlaste saabumisest sõna viinud ja punased otse sooteed üle raba Krutijeruči kaudu partisanidele seljataha toonud. Sel peremehel oli külas korralik maja-pidamine mõnekümne mesipuuga ja teda kahtlustati juba kord varemgi meie poolt salakuulamisest. Kuid et siis puudusid küllalt konkreetsed andmed karmide järelduste tegemiseks peremehe kohta, olime sunnitud ta seekord vabaks laskma.

Lätlased üleleitnant Kanarevitschi juhatusel said järgmisel päeval mõned mehed meie 5. roodust oma käsutusse ning abiks ja piirasid äraandliku talu ümber. Peremees öeldi olevat ära põgenenud punaste poolele. Perenaine ja tütar olid aga kodus ja arreteeriti. Selle peremehe elumaja koos kõrvalhoonetega põletati Läti partisanide poolt maanä karistuseks

peremehele ja hirmuks ümbruskonnale. Suured mustad sutisupilved olid nähtavad meie 6. roodu asukohast, Kruti ja Gornasti külas ning isegi kaugemal.

Rukkikoormad olid veel teeristil alles. Hobused aga olid punased kaasa viinud, kusjuures nad suure ähmisega olid kahtki lõiganud rangiroomad.

*

Kas augustikuu lõpul või septembrikuu alul saabusid ühel päeval allüksustesse ankeetlehed täitmiseks neile, kes oma vabastatud kodumaa mõisatest isiklikuks harimiseks maad soovisid saada. Neil lehtedel oli rida väga olulisi küsimusi, millele maatahtja pidi andma konkreetsed vastused. Nüüd tekkisid roodudes huvitavad ja omapärased vaidlused maa probleemide üle, mida tol ajal sõdurite poolt nimetati lihtsalt „mõisate jagamise miitinguteks“, ja kus tihti mõnigi mees naljatades heas lootuses jorutas:

„Saksad surevad, mõisad põlevad —
Mets ja maa saab meie omaks.“

Rõhuv enamik sõdureid pidas täiesti loomulikuks selle, et maa neile kui vabastajaile ära jagatakse autasuna. Väiksem protsent linnamehi, kes maad ei soovinud saada, olid nagu inimlikult veidi kadedad maameeste peale ja arutlesid: ei tea mis meie siis sõjas viibimise eest tasuks saame? Mõni linnameestest avaldas skeptiliselt ja pilkavalt arvamust, et mõisamaade püstitatud majadele tulevad nii igaks juhaks ka rattad alla teha, sest ega mõisnikud neid maju oma maa peale edaspidi ometigi ei jätvat. Mõisnikkude võimul ei suutvat mitte keegi kaela ära väänata.

Vaatamata linnameeste sihilikule kahtlusele ja ankeetlehe raskelle nõudeile, täitsid siiski lehed umbes 85—90 protsenti meekondade koosseisust. Kas nad aga ka neist mõisatest maad said, kust seda soovisid, see on teadmata.

Eeltoodu juures väärib veel märkimist, et ankeetlehtede saabumine ja täitmine langes kokku ajaga — kas sihiteadlikult või juhuslikult? — millal punased suure agarusega, kuid vähi-

magi tagajärjeta levitasid meie sõdurite moraali purustamiseks proklamatsioonid ja muid igasuguseid alusta kuulujutte.

*

14. sept. külastasid 2. polgu osi Aluksnes ja Brencis 3. Diviisi ülem kindralmajor E. Pödder ja diviisi staabi ülem al.-polk. N. Reek polgu ülema al.-polk. H. Kurvits'a saatel. Toimetades meeskondade ülevaatusi, selgitasid nad ühtlasi Brencis sinnakogunenud I ja III pataljoni ohvitseridele riigi sisepoliitilist olukorda ja rõhutasid eriti meie sõjalist seisukorda ning üldist sõjapoliitilist momenti. Ühtlasi teatasid kõrgeid ülemad rabava üllatuse, et vastane on ametlikult

koosseisus toimetas 16. septembril kõvendatud luuret ja asus järgmise päeva õhtuks varru Brenci külla ning selle lähedusse.

*

Septembrikuu teisel poolel hakkasid punased õige aktiivselt meiega kontakti otsima. Nende tugevajõulised luuresalgad tungisid välja meie asukohtadeni. Luuresalkade kaitse all parandasid punased meie ja vastase vahel lõhutud sildu ning puhastasid teid mahalastud puudest. See kõik lubas oodata ja oletada vastase peatset kallaletungi meile. Vastaspole kavatsuste selgitamiseks käsutati 20. septembril jalamaakuulajate komando Beja mõisast Liepnasse.

2. jal. polgu roode Võrus, demobilisatsiooni eel, märtsis 1919. a.

esinevad meie valitsuse ees rahuettepanekuga. Kindrali kõne võeti kuulajaskonna poolt vaimustatult vastu. Kahjuks takistas kõnepidamist välja peal suurema hulga kuulajate ees tugev, lakkamatu vihm.

*

15. sept. vahetas III pataljon II pataljoni, kes juba täpselt kuu aega eesliinil oli olnud, välja ja asus: 9. rood — Demši, 12. rood — Franciskopole, 11. rood — Kruti ja Gornastisse ja varu, 10. rood koos pataljoni staabiga Liepnasse. Valvetõkked pandi neisse samadesse kohtadesse, kus nad varem juba olid asunud. Pataljonide vahetuse ajal saabusid Liepnasse kohale al.-polk. N. Reek ja al.-polk. H. Kurvits, et tutvuda seisukorraga ja anda II pataljonile juhiseid eelseisvaks luureks. Samas tehti ka teatavaks vastase rahuettepanek meile. II pataljon terves

22. sept. koidikul tungisidki vastase 87. kütüpolgu 4. ja 6. rood Berjozki tallu, rünnates ja liüies sealt välja Latgallia partisanide salga. Otsekohe asuti vastase talust väljatõrjumisele. Sellest võtsid osa 11. rood, 10. roodu üks rühm, jalamaakuulajate komando ja Latgallia partisaanid 11. roodu ülema leitn. M. Kuhlbergi-Kulasalu üldjuhatusel. Vastane, vallutanud Berjozki tallu, et püüdnudki edu arendada, vaid asus kohe enda kindlustamisele ja kaevikute kaevamisele. Pärast meile vajalikke ettevalmistusi punaseid rünnates saadi 27 vangi ja vähemal arvul mitmesugust sõjavarustust. Meie kaotused olid seejuures: surmavalt haavata sai jalamaakuulajate komando julge ülem al.-leitn. J. Uin, 3 sõdurit surnuina ja 5 sõdurit haavatuina.

Samal päeval käisid 9. roodu kaks rühma Dubrauka kaudu luurel, võtsid 3 punaväelast

Väljapatarei nr. 5 suurtükke positsioonil.

vangi ja vastase valvetõke taandus, jättes maha ühe surnu ja 3 haavatut. Vangide seletust selgus, et raudteed kaitseb 477. kütipolk. See polk oli ümber nimetatud 10. piirivalve polgust ja 18. septembril 94. kütipolgu välja vahetanud. Juba enne II pataljoni väljavahetust oli meil teada, et meie polgu vastas asuvad 26., 94. ja 95. punas. kütipolgud. Kui suures koosseisus olid need punapolgud, selle kohta küll päris täpsed andmed puudusid.

*

Viimastel päevadel vangistatud punaväelaste ülekuulamisest ilmnas, et 2. polgu vastas asusid nüüd juba enamlaste 10. diviisi 85., 86. ja 87. polk. Punaväelastele olevat seletatud, et eestlased ei võtvat nende poolt pakutavat rahu vastu, mispärast seda nüüd relvastatud jõul tulevat meile peale sundida. Lisaks sellele levitati samal ajal Liepna ümbruses nendel teedel, kust kaudu tavaliselt liikusid meie luuresalgad, samasulisi räuskavaid mõtetuid lendlehti agitatsioonil otstarbel. Kuna vastane levitas meie sõdurkonnas valeteateid, nagu keelduks meie valitsus rahu sõlmimast, siis saatis 3. Diviisi staabi ülem väeosadele alljärgneva meie suhtumist enamlaste rahulettepanekusse ja tõekspidamist naabrite abistamise selgelt iseloomustava kirja:

„Viimaste päevade jooksul võetud vangide käest saadud teadete järele on vaenlane põhjalikult oma väeosad ümber paigutanud Marienburgi ja Põtalova sihil. Diviisi ülem paneb südame peale kõvendatud maakuulamisega sihikindlalt vangisid võtta, et saaks selgeks teha, mis nüüsgune põhjalik ümberpaigutamine tähendab, sest nähtavasti vaenlane kavatses pealetungimist ka meie frondil. 2. Diviisi frondil juba 3 päeva

tungib tema peale. Vene punane valitsus provotseerib meie valitsust; punased loobivad lennumasinast ja laotavad laiali lendlehti, kus on üteldud, et meie valitsus ei taha rahu teha ja kutsuvad üles meie sõdurid ise rahu tegema. Tehke meie sõduritele selgeks, et meie valitsus rahust ära ei ütle, aga meie valitsus tahab rahu teha ühes teiste väikeste riikidega, agu mitte ainult üksi. Punased püüavad igatpidi Eestit hävitada: jõuga ei saa, siis kavallusega, kõiksugu abinõudega, kas või vale ja häbematussega. Kui meile tõelik demokraatlik vabadus ja iseseisvus kallis on, siis peame kaljukindlalt kõik-

sugu vatele ja provokatsioonile vastu panema. Meil on Asutav Kogu, keda meie oleme valinud ja teda peame uskuma. Mis Asutav Kogu ja Valitsuse läbi meie Vägede Ülemjuhatus sõjavägedele käseb, seda meie ka teeme. Eraldi talitamine, kuidas nüüd punased püüavad meid võrku viia, on maa äraandmine. Diviisi ülem käseb seda käsku roodudes ja komandodes ette lugeda. Täitmisest telegraferida. Alampolkovnik Reek.“

*

23. sept. anti diviisi ülemalt käsk, millega 2. polk määrati Sõjaväe Ülemjuhataja varru. See oli polgule esmakordne juhus saada puhkust pärast ligi 10 kuud eesrindel püsimist ja raskeid heitlusi alati ülekaaluka vastasega. 2. polgu vahetas ära 3 polk. Vahetus ise aga toimus pataljonide kaupa: 23. sept. vahetati välja 2. polgu I pataljon, 25. sept. — 2. polgu III pataljon ja 29. sept. — 2. polgu II pataljon.

Äravahetatud 2. polgu pataljonid asusid varru järgmiselt: I pataljon — Stakelni (Strenci) ja selle lähedusse; II pataljon — Alsviki mõisa ja III pataljon — Fiandeni mõisa ja selle ümbrusse.

Seega oli lõppenud 2. polgu osade poolt Aluksne suuna katmine, Liepna teedesõlme kaitse ja polgu asumine Latgallia laantes, mis oli kestnud koos Põtalovo operatsioonidega peaaegu 2 kuud. Meeskonnad fundsid headmeelt pääsu üle kultuursemasse ümbrusse ja sõbralikumasse õhkkonda.

2. Jalaväepolgu kaotused sellel sõjaretkel olid: surnuina — 2 ohvitseri, 2 allohvitseri ja 18 sõdurit ja haavatuina — 2 ohvitseri, 64 allohvitseri ja sõdurit. Seega kokku 88 parimat Eesti poega olid ohverdanud end Lätimaa eest ja valanud oma verd meie naaberriikide parima tuleviku nimel ja kasuks.

Ingerlaste organiseerimisest Eesti Vabadussõjas ja nende vahekorrast Põhjakorpusega.

20 aastat tagasi, kui meie võidukad väed Narva taga punavägedega ügedaid lahinguid lüües olid vabastanud osa Ingerimaast punavägedest, algasid ingerlased ka ise oma kodumaa vabastamise organiseerimist. See oli äärmiselt raske, sest maal valitses nõukogude võim ja kogu läänepoolne osa Ingerimaast oli sõja tallermaaks. Tõukeks ingerlaste sõjaliseks organiseerimiseks oli väikse sugurahva äge enamlusvastane meeleolu, väljakutsutud enamlaste võimumeeste vägivaldast elanike vastu. See meeleolu peegeldus ka ingeri talupoegade rahvakoosolekul, mis peeti 7. märtsil 1919. a. Lavunsaarel, enamlaste võimude teadmata. „Isikliku vara röövimine, mobilisatsioon punaväkke, ähvardused mahalaskmistega ja põletamistega, süütute inimeste hulgalised kinnivõtmised“, märgitakse protokolli olukorra kohta, milles otsustati pöörduda abipalvega Eesti Valitsuse poole. Ühtlasi hakkas ingerlaste massiline ületulek meie poole, nii otse läbi rinde, kui ka Soome kaudu.

Juba 31. jaan. 1919. a. oli ingerlastel Soomes moodustatud Ingeri Aj. Valitsus (Inkerin Väliainkainen Hoitokunta), kelle esindajaks Eestis oli P. Tapanainen (pärast ka mag. Tynni) ja kes astus ühendusse Eesti Aj. Valitsusega ja Ülemjuhatajaga. Ingerlaste sõjalist organiseerimist meie ja Soome kaasabil Eestis pooldati, sest nende ületulek nõrgendas punaväe jõudu ja oli meile toetuseks. Ülemjuhataja käsuga 22. veebr. 1919. a. määrati meie diviiside juurde ingerlaste sõjaväelised esindajad, kellede ülesandeks oli läbi rinde tulnud ingerlased juhtida Tallinna, 1. diviisi tagavarapataljoni, kus Ülemjuhataja korraldusel asuti formeerima ingeri väeosa. 1. diviisi staabi juurde määrati st.-kpt. Tynni. Aj. Valitsuse ja Ingeri Valitsuskomitee vahel sõlmiti 26. märtsil leping, mille alusel Eesti Aj. Valitsus lubas varustada ingerlaste poolt formeeritavat väeosa korteriga, toiduga, riiete, palga ja relvadega ning võimaldas neil toimetada ka sõjalisi harjutusi. Ingeri väeosa pidi alluma täielikult meie Ülemjuhatusese hetkeni, millal see alluvus lõpetatakse omavahelisel kokkuleppel. Ingerlaste ületulekuks alati meie poolt energi-

list kihutustööd, Esimene ingerlaste vabatahtlike salk jõudis Tallinna 12. märtsil ja nende arv suurenes järjest. Maikuu ühendati ingeri roodud üksikuks pataljoniks, mis hiljem laiendati polguks. 15. mail sai ingerlaste dessantsalk, kes koosnes kahest roodust ja kuulipildujate komandost (umbes 200 meest) st.-kpt. Tynni juhatusel, Sõjavägede Ülemjuhatajalt ülesande teha dessant Luuga jõesuus, alludes meie Merejõudude Juhatajale. 16. mail jõudis dessantsalk meie laevadel Luuga lahte, kus dessant Luuga jõe paremal kaldal maale saadeti. Sealt asus ingerlaste dessantsalk, minnes üle Koskolovo oma kodumaad vabastama. 18. mail oli Ingeri salgal suurem lahing punaväega Koporje juures, kus nad kandisid väga raskeid kaotusi — tervelt 70 meest surnutena. Surma sai ka dessantsalga ülem st.-kpt. Tynni. Salga juhtimise võttis oma kätte st.-kpt. Kontto. See kaotus sundis väeosa kiiresti tagasi tõmbuma. Vahepeal oli Ingeri salk Tallinnast täiendust saanud ja vabatahtlike kohalikkudest elanikest. 22. mail Ingeri salgal läks korda luua pidev side Põhjakorpuse kuuluva Ostrovi polguga, kes tegutses lõuna pool. Senini puudus neil side Põhjakorpusega. Sellest ajast peale tegutsesid ingerlased kontaktis Põhjakorpuse osadega.

Juba algusest peale Põhjakorpus suhtus ingerlastesse pahatahtlikult, sest ta ei tahtnud arusaada ingerlaste rahvuslikest püüetest. Seda tõendab väga selgelt kindral Rodzjanko kiri 23. maist, mida ta on adresseerinud Ingeri pataljoni ülemale, kindral J. Laidonerile ja kindral A. Tõnissonile. Kirja sisu on järgmine: „Jamburgi kreisi komandandi polkovnik Bibikovi poolt määratud Kotelski valla komandant Mihailovski, minu käsu põhjal, teatas, et Teie takistate minu

Adm. J. Pitka ingerlasi ülevaatamas dessandi ajal Luuga lahte, mais 1919.

käskude täitmist, s. o. komandantide määramisel, valgete väeosade formeerimisel, punastelt ära võetud trofeede kogumisel ja isegi lasete laiali juba ohvitseride poolt kogutud vabatahtlike ja ise formeerite väesalku, mille eesmärk mulle teadmata. Ma ei luba sarnast teguviisi. Nõuan viibimata omavoli lõpetamist. Vastasel korral minu käskudele mitte alistuvatelt väeosadelt võetakse relvad ära ja saadetakse Vene piirest välja. Mingisugust kaksikvõimu mina ei luba ja süüdlased vastutavad minu ees sõjaliinil maksvate Vene sõjaaegsete seaduste järgi. Kui Teie ei nõustu töötama meiega kõiges solidaarselt, palun seda viibimata teatada. Sel juhtumil olen sunnitud nõudma, et Teid Vene piiri taha saadetakse. Koostöötamiseks palun saata side Jamburgi kreisi komandandi Bibikovi juurde Jamburgi linna ja polk. Puhleni juurde Tolossovo jaama. Trofeed, mis minule alluvad väeosad on võtnud ja Teie väeosad on komandantidelt ära korjanud, palun viibimata tagasi saata Jamburki. Põhjakorpuse üksikute väeosade juhataja kindral major Rodzjanko". Samal päeval, s. o. 23. mail ilmas Rodzjanko polk. Bibikovi saatel Kostinskoje külla, kuhu Ingeri väeosa, peale Koporje vallutamist, peatuma jäi. Kui seal Ingeri Aj. Valitsusekomitee liige ja sõjaväe esindaja P. Tapanainen ennust kindral Rodzjankole oli esitletud, küsis viimane Tapanainen'ilt, kas ta on ingeri vabatahtlike ülem. Jaatavat vastust saades, püris Rodzjanko: millise õigusega ingerlased vallutavad nende sõjasaaki ja arreteerivad Põhjakorpuse ohvitseri? Mis on nende eesmärk? Kas ingerlased tulid neid aitamata, või lihtsalt teevad poliitikat? Kes nad on? Kust said nad sõjavarustuse ja mis alusel nad mobiliseerivad kohalike elanike? Selle peale Tapanainen vastas, et mobilisatsioon kuulutati välja kohalike elanike soovil Ingeri väeosa kiiremaks suurendamiseks. Ohvitseri pole nad arreteerinud ja sõjasaaki pole ka omandanud. Ingerlaste eesmärk on vabastada kodumaa punavägedest, et rutem koju tagasi saada. Oleme valmis teiega käsi-käes sõidama, eraldi väeosana, Eesti Sõjavägede Ülemjuhataja juhatusel. Sõjavarustuse ja toidu saame Eestist. Sellepeale kindral Rodzjanko tähendanud, et nad mitte väga ei loodaks Eesti abi peale, sest veel ei olevat teada, saab see tulevikus olema Eesti maana, Türgimaana või Venemaana. Kui Tapanainen oli kindral Rodzjankole maininud „meie ingerlased“, siis kaotas viimane oma tasakaalu ja hakkas karjuma: „Mis on Ingerimaa ja kes on ingerlased — ma ei tea. Oleme Venemaal ja meie maa piires ei või olla mingisugust Ingerimaa ega ingerlasi. Kõik peavad alluma Vene seadustele, vastasel korral võetakse tarvitusele karmid abinõud ja süüdlasi karistatakse sõjaaegsete seaduste põhjal.“ Ja teataski ingerlastele, et saadab sinna kaks roodu nende likvideerimiseks.

Järgmisel päeval said kohalikud Ingeri komandandid käsu, ära võtta kohalikest elanikest relvad ja lõpetada mobilisatsioon ning kokkutulnud vabatahtlikud — ingerlased saata Jamburki. Sellest vahejuhtumisest teatas Tapanainen meie sõjaministrile 30. mail. Ta palus meie Valitsust leida abinõusid ingerlaste ja Põhjakorpuse vahekorra reguleerimiseks nii, et nad punaväe vastu koostöötamises oleksid ükseteisele kasulikud. Seal juures teatas Tapanainen Ingeri Aj. Valitsusekomitee seisukoha, millele oleks võimalik koostööd rajada Põhjakorpusega. Ingerlaste seisukoht tehti teatavaks Põhjakorpuse ülemale, kuid viimane ei ilmutanud mingit vastutulekut nendele. Kindral Rodzjanko kutsus küll tolaeagse Ingeri polgu ülema major Uimonen'i enese juure Jamburki läbirääkimisele, kuid see läbirääkimine seisis ainult major Uimonen'i söömamises Rodzjanko poolt. Sellest vahejuhtumisest major Uimonen kandis ette meie laevastiku juhatajale admiral Pitka'le, paludes sarnase käitumise vastu kindral Rodzjanko poolt vastavalt abinõusid tarvitusele võtta, sest Ingeri polk allus admiral Pitkale, mitte kindral Rodzjankole.

Järgmine ja suurem intsident juhtus ingerlaste ja Põhjakorpuse vahel Krasnaja-Gorka sündmuste ajal. 13. juunil Krasnaja-Gorka garnison saatis oma esindajad Ingeri polgu II pataljoni juure Kališi külla teatama, et kindluse garnison soovib alla anda ja kõik arreteeritud komissarid ja kommunistid, kokku umbes 400 inimest neile üleanda. Ingerlased otsustasid Krasnaja-Gorka kindluse vallutada, nii pea kui esimesed komissarid neile üle antakse. Ettevalmistused selleks olid juba tehtud. Ingeri Aj. Valitsusekomitee liige sõjaasjanduse alal Tapanainen käis isiklikult 14. juunil Krasnaja-Gorka kindluses, kus kokku sai sealse juhtiva koosseisuga ja teateid sai garnisoni seisukorra kohta. Kindluse garnison lubas igateviisi ingerlastele abiks olla, kui vaenlane kavatseb kindlust tagasisivõtma hakata. Major Uimonen sõitis Inglise laevastiku juurde ja palus neilt, samuti ka Eesti laevastikult abi enamlaste laevastiku ja Kroonlinna kindluse tulistamise vastu. Kui Tapanainen Krasnaja-Gorka kindlusest tagasi tuli ilmus tema juurde Kovasi külla Põhjakorpuse vasakpoolse kaitsejoone ülem polk. Neff. Viimast informeeris Tapanainen olukorrast Krasnaja-Gorka kindluses ja palus abi Põhjakorpusest kindluse enese käes hoidmiseks, sest Ingeri polk oli äärmiselt väsinud ja kokkusalamas koguaegse lahingutes viibimise tõttu. Põhjakorpusest ingerlased abi aga ei saanud, sest nendel ise olid ägedad lahingud kümneaastase punavägedega raudtee rajoonis. Ingerlased ei suutnud oma jõududega kindlust käes hoida ja olid sunnitud 17. juunil Krasnaja-Gorka maha jätma. Ületulnuilt punavägede osadelt võtsid ingerlased polk. Neffi käsul relvad

ära peale kuulipildujate komando, kes keeldus relvi ära andmast.

16. juuni öösel Põhjakorpuse osad, selle asemel, et abistada ingerlasi oma käes hoida Krasnaja-Gorka kindlust, vallutasid ingerlaste tugipunkti ja ladud Peipias, tagandasid ingerlaste komandandi lipn. Tirraneni ja panid oma asemele. Samuti katkestasid side Ingeri polgu ja Aj. Valitsusekomitee esindaja vahel, kes asus Peipias. Mag. Tynnil, kes asus ka Peipias Ingeri Aj. Valitsuskomitee liikmena, läks korda põgeneda meie sõjalaevale „Vambola’le“. Kindral Rodzjanko andis käsu Ingeri polk liita Ostrovi polguga, kes kuulus Põhjakorpuse koosseisu; soome rahvusse kuuluvad Ingeri polgu ohvitserid pidid ilmuma Jamburki. Ingeri Aj. Valitsusekomitee sõjaväeline esindaja P. Tapanainen läks Koporjesse, kuhu ilmus ka kindral Rodzjanko oma saatjaskonnaga. Siin Rodzjanko süüdistas ägedalt ingerlasi ja eriti P. Tapanaine’t poliitika tegemises ja tema käskude mittetäitmises ning lubas neid kõiki ülespuua, kes poliitikaga tegutsuvad. Ingeri-polgu juhtiv koosseis kindral Rodzjanko käsku ilmuda Jamburki ei täitnud, sest Ingeri polk, kui dessantosa, allus meie Merejõudude Juhatajale. Selle asjaoluga oli Põhjakorpuse juhatus ka arvestanud, lootes Ingeri polku jätta ilma juhtiva koosseisuta. Edasi Põhjakor-

pus üssitas Krasnaja-Gorkast ületulnuid väeosi ingerlaste vastu, kes hakkasidki karistussalka organiseerima.

Ingeri polgu ülem major Uimonen ja suurem osa soome rahvusse kuuluvaid ohvitseri, kartes Põhjakorpuse kättemaksu, jätsid oma väeosa maha ja põgenesid meie sõjalaevadele. Sarnane olukord mõjus halvavalt sõdurite meeleolule, kes hakkasid laiali valguma mahajättes relvad ja varustuse. Sõjavägede Ülemjuhataja tagandas major Uimoneni Ingeri polgu ülema kohalt, sellepärast, et ta oma väeosa raske olukorras maha jättis ja nimetas uueks polgu ülemaks kapten E. Pelkanen’i. Põhjakorpuse ja Ingeri polgu vahejuhtumiste uurimiseks määrati Sõjavägede Ülemjuhataja poolt komisjon polkovnik Unt’i eesistumisel. Komisjoni koosseisu kuulusid peale polk. Unti ingerlaste ja Põhjakorpuse esindajad. Komisjon pidas mitu istangut; lõpptulemuseks oli, et Ingeri polk läks, kindral Rodzjanko nõudel, Põhjakorpuse koosseisu, kus allus Põhjakorpuse ülemale ja sai sealt ka varustuse ning toidu. Kõikidest nendest intsidentidest ingerlaste ja Põhjakorpuse vahel, selgub, et Põhjakorpuse ülemal kindral Rodzjankol täieliselt puudus usaldus ingerlaste vastu. Need vahejuhtumid nõrgendasid mõlemate poolte jõudu, mis eriti ilmsiks tuli Krasnaja-Gorka operatsioonis juunis 1919. a.

K. R.

SOMPA LAHING.

H. Viires.

Enamlaste väljalöömisel Alutaguselt jaanuaris 1919 tekkisid teatavasti ägedamad lahingud Jõhvi ümbruses, Järve—Sompa külade liinil. Rakvere ümbruses asetleidnud kokkupõrked meie ja punaväeosa vahel olid viimased niivõrd segi paisanud, et nad alles Jõhvi all kindlamat vastuhakku suutsid avaldada. Võimalik, et nad oleksid kahirmus siitki kiiremini taganenud, kuid et moonavooride liikumine oli aeglane, siis tuli iga hinna eest püüda liiklemisteid lahti hoida, eriti Tartu poolt tulevatele vooidele.

Suurema vastupanu organiseerimist Sompa—Järve joonel alustasid punased 15. jaanuaril, mil jõudsid kohale taganevad väeosad. Siit-sealt taludest võeti vägivaldselt paremad hobused ja toidumoona sõjaväele; punaste näljased jõugud liikusid majast majja, hoides elanikke hirmul. Enamlaste suuremad osad koondati Järve külla ja Sompa ja Kohtla vahelisse metsa, Karukelu ümbrusse; soomusrong (kolm kaubavagunit ja üks suurtükiplatvorm) asetses Sompa jaamas, kuna Edise mõisa lähedale, Jõhvi surnuaia juurde, seati üles patarid.

Meeleolu oli taludes rusuv. Oldi masendatud punaste veretõist ja terrorist. Aga ometi rõõmustas elanikke asjaolu, et Eesti väeosad oma julgete operatsioonidega juba niivõrd lähedale olid jõudnud, et kuulda võis nende kahuritemürinat. Rahva keskel tekitas muret punaväelaste pingutuslik ettevalmistus visaks vastupanuks. Kuidas see küll lõpeb? küsisid talumehed. Ning paljudes taludes seati koopad ja keldrid korda, Sompa-Arunurgas chitasid kohalikud elanikud Kollo paemurrule kivikantside vahele kindlamaid varjupaike, kuhu hiljem rettu minna ühes naiste ja lastega.

Rindel valitses 15. jaanuari õhtul täielik rahu. Kuid kõik oli pinevil ja iga hetk võis oodata lahingu algust. Külades olid tuled kustutatud.

Õhtul umbes kella üheksa paigu ilmusid Sompa külla, üksikusse Suurepõllu tallu kolm pikakasvulist meest. Nad olid silmatorkavalt varustatud igasuguste relvadega — püssidega, laskemoonaga, käsigranaatidega jne. Tuppa astudes silmitsesid nad hoolega ruume ja, ajanud peremehega mõne

Kindluse raskepatariseid Lõunarindel sügisel 1919. a.

sõna juttu, ütles üks meestest kõigi toasõliljate suureks üllatuseks:

„Ega maksa kartä, meie oleme valged! Andke meile üks hea keretäis süüa, siis meie läheme jälle edasi!“

Nüüd sõandas peremees küsida:

„Kas siis punased on juba taganema löödud? Minu teada on nad alles Sompas sees.“

„Sees muidugi... praegu,“ vastas üks sõduritest, „meie oleme neile rõngast ninasse panemas.“

Pererahvas oli ikka veel hämmastuses. Kuidas võisid eestlased siia pääseda? Kas siin vahest ei ole tegemist pettusega? Ja veel teisi küsimusi tekkis keelele.

Kahtlus kadus aga varsti, kuna sõdurite ülalpidamine oli usaldustäratav. Nad jutustasid, et eestlaste eelväed asetsevad Kohtla taga — 1. polk nimelt polkovnik Heinze juhatusel koos soomusrongiga. Nendele kolmele olevat ülesandeks tehtud Sompä raudteesilla õhkulaskmine, et sel teel oma kätte saada punaste soomusrongi ja laskemoona. Pimeduse katte all olevat nad hiilunud läbi Kohtla ja Sompä metsade, kusjuures neil õnnestunud märkamatu tungida läbi punaste liinist. Siia tallu olevat nad sisse tulnud, et pisut keha kinnitada, pärida teateid olukorra üle ja et saada teejuhti, kes teab juhatada silla täpse asukoha. Ja edasi rääkis nende juht, suur tugev mees nagu Koljat, et ta polevatki enam päriselt eestlane, kuna ta Vabadussõtta tulnud Soomest, kus asuda perekond. Ta olevat küll sündinud ja üles kasvanud Eestis, Valvaras, kus praegugi elada ta sugulased, kuid soome neluga abileludes tulnud tal minna teisele poole lahte.

Sõõgilaauaski istusid lahinguvalmis: ühes käies püss, teises supilusikas. Iga kui väiksemagi krabina puhul haarati relv kõvemini pihku. Kambri aknad olid kaetud seestpoolt paksude rite-

tega. Raudteejaamast kostis enamlaste soomusrongi veduri ähkimine.

Kell kümme asusid mehed raskele ja elukardetavale teekonnale. Talunik läks neile meeledi teejuhiks. Nad lubasid enamlaste sillavahi kõrvaldada ja siis silla dünamiidiga õhku lasta. Sild on Sompä jaamast umbes 1 km Jõhvi poole, kus sel ajal kasvas suur uhke männik.

Peremees tuli varsti koju tagasi ja nüüd läksid kõik õue kuulutama, millal kostab silla õhkulaskmise mürtsatus. Oli soe, vaikne talve õõ. Kuid mingit mürtsatust ei tulnud. Selle asemel kostis silla lähikonnast viimaks üksik püssipauk, mispeale oli kuulda, kuidas Sompä jaamast rida punaseid ratsanikke tuhatnelja kihutasid raudteed mööda männiku poole. Jälle kostsid üksikud ratsatused silla juurest ja siis valitses endiselt sügav õõrahu. Nähtavasti ei õnnestunud neil kolmel kangal mehel silla õhkulaskmine mõnesugustel ettenägematutel põhjustel. Ja kas nad eluga punaste küüsisist pääsesid, seegi oli küsimus.

Sompä lahing algas 16. jaanuari hommikul, mil pimedas Karukelu metsast (üks meie esivanemate matusepaiku) kostma hakkas üksikuid püssipauke. Eesti väeosad (1. jal. polk), saanud teada vaenlase asukohad, algas Kohtla taga liikumist kolmes kolonnist. 14. rood, lipn. Grant'i juhatusel asus ründama üle Kohtla küla ja mõisa Sompä, et välja pääseda Jõhvi alevisse; dessantrood leitn. Roosi juhatusel pidi vallutama Mõisamaa ja Peeri külad ning sealt edasi tungima Edise peale; 13. roodul ja patarail kästi liikuda 14. roodu järele ja Peeri külas jääda positsioonile; Kalevlased leitn. L. Tõnsoni juhatusel asusid vallutama Varja, Kolga kõrtsi ja Järve küla ning Kukruse mõisat, seades kaugemaks eesmärgiks Saku, Valaste, Ontika ja Toila karjamõisa äravõtmise. Üldist pealetungi juhatas polkovnik Heinze.

Esialgul vallutati üksikud punktid kerge vaevaga ja vähese tulevahetusega. Kuid Sompas mets tuli äge lahing, kus tugevad vaenulised pooled olid sattunud vastamisi. Kell kolm päeval tossutas Sompas jaamast lahingukohale ka enamlaste soomusrong, kuid valgete kahurituli oli sedavõrd tihe, et soomusrong taganes. Ta ilmus varsti nähtavale ja avas siis tule, aga sai mitmed granaadid pihta — ja kadus metsatuka taha, kust enam lagedale ei tulnudki. Jõhvi surnuaia juures mürtsusid vaenlase kahurid vahetpidamatult. Pommid langesid Kohtla külla. Meie pealetung oli nii hoogus, et peagi taganema löödi ka punasõdurite ahelikud Karukelu metsast ja tugeva kahuritule toetusel vallutas 14. rood õhtul kella 6 ajal Sompas küla ja raudteejaama. Põgenedes viisid punased kaasa oma surnud ja haavatud, kes asetati regedele. Kohalikud elanikud, minnes järgmisel päeval lahingukohale, leidsid metsas mitmes kohas lumel inimverd. Siin-seal ümberringi kestis laskmine ikka veel edasi. Taganemisel olid punased Sompast kaasa viinud mitme talumehe paremad hobused, kuna peremehi endid sunniti tulema küüdimeesteks. Mõned neist pääsesid tagasi alles Narva alt.

Kukuruse mõisas viibisid samal õhtul veel suured punaväelaste salgad. Kuna telefoniühendus oli katkenud, siis polnud neil aimugi sellest, et Sompas olid juba Eesti sõdurid sees. Nii tulid enamlaste õhtul suurematesse taludesse röövretkele, et endid mitmesuguse moonaga varustada. Nad olid parajasti ühes talus aidast jahukotte rekke kandmas, kui ootamatult saabusid kohale meie sõdurid.

„Jõudu kah, mehed,“ hüüdsid meie sõdurid.

Meie sõdurid oma valge lindiga käevarre ümber mõjusid nagu kõuekärgatus selgest taevast. Punastel polnud enam aega ümber vaadata ega püsse võtta kaasa, nad põgenesid ülepeakaela lähedaloleva metsa suunas, jättes maha hobuse ja ree ühes kottidega. Meie mehed avasid neile küll kohe tule, aga pimeduse tõttu polnud võimalik tabada ja nõnda pääsesid punased metsa. Pisut hiljem kostis metsa äärest siiski kellegi üksikuid otseid, mis võikalt kõlalsid vaikes õhtus.

„Üks punane vist siiski sai „habemesse,“ sõnasid mehed, „seda pipart nad tulid otsima.“

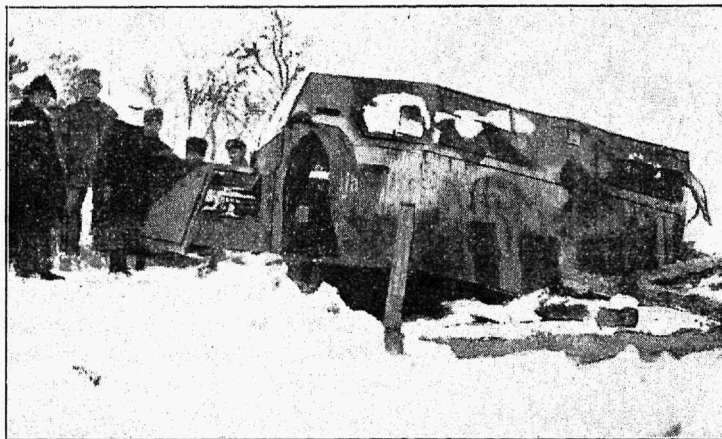
Õösi koputati talukambri aknale, üsna tasa vastu klaasi, aga korduvalt. Peremees haaras viimaks nagaani ja läks välja vaatama. Akna taga lebas poolkülliti maas vene sõdur, kes ütles end olevat raskesti haavatud ja palus tungivalt sõidutada teda Kukuruse mõisa, kus asuda punaste üksus. Nüüd selgus, et too haavatu oli üks nen-

dest, kes õhtul tulid talust jahu võtma. Üks eestlaste kuulidest oli teda tabanud metsa veeres reiest, põlve lähedalt ja ta ei saanud enam põgeneda, vaid kukkus maha ja jäi tükiks ajaks lamama, sest ta kaaslased hoidsid vaid oma elu ega teinud temast väljagi. Suures valus otsustanud ta viimaks tulla peremeest paluma ja roomanud siis läbi lumelõrtsi. Hommikul oligi näha lumel verejuga, mis algas paarsada meetrit eemalt metsast.

Peretoas seoti kinni punasõduri haav ning sulane läks talle kutsarik. Reel viibides vaene mees aga ei teadnudki, et sõidusihiks ei ole mitte Kukuruse mõis, vaid Jõhvi alev. Ta on väga kohkunud, kui leidis end äkki meie sõdurite keskel.

Järve küla — Valaste ranna joonel ei edenenud aga meie pealetung mitte nii kergesti. Siin tekkis üks meeletult kumalid lahinguid. Tallinna — Narva maantee lahtihoõimiseks olid punaväelased siia koondanud suuri osi kuulipildujatega. Mitu tundi kestis meie vihane pealetung, mis ei annud aga tagajärgi. Varsti oli Kalevlaste rood merepoolsest tiivast punaste poolt ümber haaratud — taandumine oli paratamatu. See sündis suurte ohvritega: surma sai kuus meest, kergesti ja raskesti haavata 14. Haavatute hulgas oli ka leitn. L. Tõnson. Päev oli õhtul ja Järve küla jäägi vallutamata, olgugi et reservist saadeti 4. polgu abi. Öö saadeti mööda Kolga kõrtsi juures ja Varja külas (tagavara väeosad).

5. jal.-polk, polk. Reeki juhatusel, oli sel päeval peale Pagari mõisa joone enda kätte võtmise tunginud ka Jõhvi alevisse, surudes vaenlase sealt Toila suunas. Seega oli punastele taandumiseks vabaks jäänud vaid veel kitsuke riba vastu merd. Kui see kotti sattumise hädahoht sai teatavaks Järve külas, põgenesid punased suure kiirusega läbi metsade Toila poole. 17. jaanuaril, kui meie väed uuesti ründasid Järve küla, ei leidnud nad eest ühtki vaenlast.

Orava lahingus märtsis 1919. a. punavägede kätte langenud ja tagasivõetud soomusauto „Tasuja“.

Punased põgenesid paanikas. Laskemoon ja relvad loobiti maha. Regedelt kaotati tapetud vaskaid, sealha, leiba ja muud toidukraami.

Üksikud punasõdurid jäid teistest maha. Nad katusid endid varjata kus aga said. Mõned katusid veel põgeneda. Nii tuli Sompas Neitsimäe talu peremehe juurde, kes oli hobusega läinud kartulikuha juure, 17. jaanuaril kaks punasõdurit. Nad paistsid äärmiselt armetutena, riided olid nä-rused, polnud enam kummalgi püssi ega muud relva. Ühel olid sinel verine, teine lonkas jalast. Kuid enamline vaim oli ikka veel kange, ja nad käratasid talumehele:

„Sa tuled meile küüdimeheks! Keera hobune ümber ja läheme!“

Talunik oli aga juba teadlik olukorrast. Ta najatus rahulikult raudkangile ja sõnas kartulikuha otsast:

„Pole minu mure.“

„Siis sõidame ise,“ ütlesid punasõdurid vihaga.

„Eks sõitke, kui on julgust. Aga mina teile oma hobust ei anna,“ vastas Neitsimäe peremees.

„Sinusuguse luba pole tarviski.“

„Proovige aga!“

„Seda me teemegi. Ilma jääd oma setukast.“

Ja punasõdurid hakkasidki lähenema hobusele. Samal hetkel lõhkes aga üsna nende lähedal šrapnell. Taluniku hobune polnud aga sugugi setukas, vaid päris ilus loom. Heledast plahvatusest ehmununa kargas ta äkki püsti, tormates täies galopis kodu poole. Punased said vaevalt eemale hüpata, et mitte jääda ree alla.

„Kurat ja põrgu! Mis mees sa oled, kui ei oska endal mõistlikumat hobust pidada,“ vandusid nad ja lonkisid siis Edise möisa poole.

Meie vägede ilmumist tervitati kõikjal vaimustuse ja tänutundega. Rahval oli korraga tunne, nagu oleks vabanetud millestki õudsest ja ängistavast. Mõnel õige vaikselt talvehommikul kostis kahurite mürin veel vaid kaugel kajana Narva poolt. Elu liikus edasi jälle enam-vähem oma harilistesse roobastesse.

1. Diviisi Intendantuuri formeerimisest ja tegevusest Vabadussõjas.

Sv.-ametnik J. Perk.

1. Diviisi Intendantuur on üks neid sõjaväeasutusi, mis loodi meie Vabadusvõitluse algpäevil, neis erakordselt rasketes oludes, kus ühel ja samal ajal tuli tõrjuda tagasi riigi idapiiril sissetungivaid enamlasi ja nende survele samm-sammult taandudes formeerida väeosi ning organiseerida sõjaväe varustamist.

Varustuse tagavarasid meil tol ajal peaaegu mingisuguseid ei olnud, sest kõik, mis oli jäänud maha endisest Vene sõjaväest, oli üle võetud Saksa okupatsioonivõimude poolt. Samuti puudusid meil vastavad ametiasutused, keda oleks võinud rakendada hädavajaliku varustuse muretsemiseks sõjaväele.

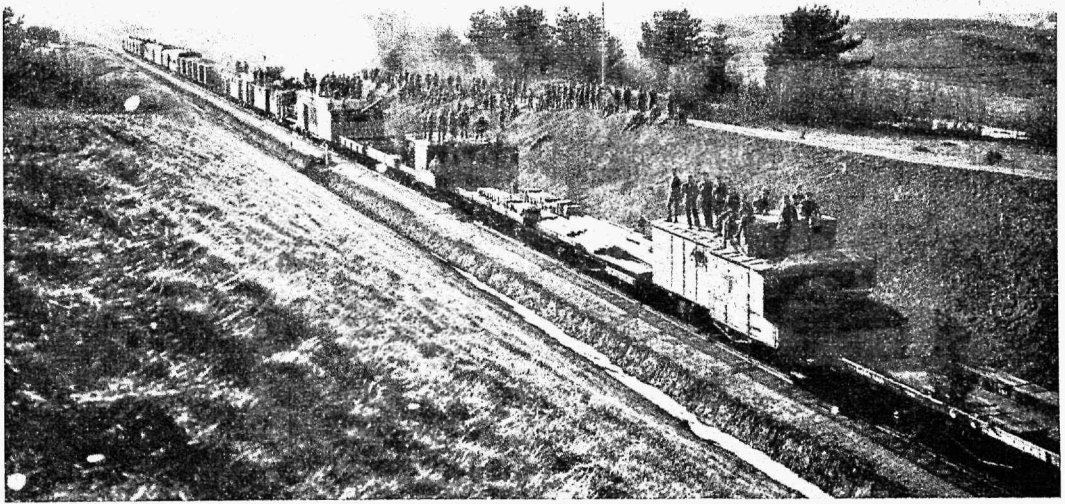
Sõjategevuse esimesil päevil saadi varustusküsimusest üle sel teel, et vabatahtlikult ja mobilisatsioonikorras kokkutulnud mehed väeosadesse saadeti oma rõivastes ja jalatsites, kuna toitaineid ja hobusemoona väeosad hankisid enesete algatusel. Kuid väeosade koosseisude suurenedes ja sõjategevuse arenedes tekkis paratamatu vajadus vabastada väeosi varustuse hankimise muredest ja luua vastavaid varustusorgane nii tagalas kui ka rindel.

Sellest vajadusest tingituna otsustatigi asutada Rakvere ja Narva piirkonna Ajutine Sõja-

väe Varustusvalitsus, mille formeerijaks ja ülemaks nimetati alampolk. Tõnis Rotberg, kes pidi korraldama varustuse, eeskätt toidumoonu muretsemist kohapeal ja ühtlasi formeeritavaid väeosi abistama nende majanduse moodustamiseks. Selleks anti Sõjaväe Varustusvalitsuselt alampolk. Rotbergi käsutusse 15 000 idarubla ja määrati temale abilisteks leitn. Karl Petri, sv.-ametn. Johannes Perk ja üks kirjutaja. Seegu pandi alus asutusele, mis kogu Vabadussõja aeg tootes Narva rindel, lähemat aega Viruväerinna Intendantuuri, siis 1. Diviisi Intendantuuri ja hiljem 1. Diviisi Intendantivalitsuse nimetuse all kuni Vabadussõja lõpuni, mil uuesti nimetati ümber 1. Diviisi Intendantuuriks.

Oma ülesannete täitmisele Intendantuur asus 1918. a. 27. novembri õhtul, mil Tallinnast Balti jaamast raudteel sõideti välja Narva suunas.

Diviisi intendandi korraldusel jäi leitn. Petri esialgu Rakveres maha, et kohapealsete võimude kaasabil rekvireerida toitaineid ja need saata raudteel Narva järele. Teised kolm sõitsid edasi Narva poole. 28. novembri varahommikul jõuti Korfi (Auvere) jaama, kus tuli peatuda, sest Narvas oli parajasti käimas lahing enamlastega. Pärast mitmetunnilist ärevat ootust, kui lahingu-

Soomusrong nr. 6 Antsla lähedal.

kära Narvas oli juba enamvähem vaibunud ja olukorra kohta saadud teateid, jätkus sõit Narva poole, kuhu jõuti lõuna paiku.

Linna pommitamine enamlaste poolt jätkus ja raudteejaama lähemas ümbruses oli näha mürskude lõhkemisi. Arvatavasti seepärast peatuski rong juamast eemal, linna paemurruaukude kohal. Sama rongiga saabus Narva ka diviisileem kindral-major A. Tõnisson ja teisi ohvitseri, kellega koos siirduti formeeritava 4. Jalaväepolgu staapi, mis asus kuskil kesklinnas, praeguse 1. Diviisi Laatsareti läheduses.

Narvas pikemaajalist peatust ei olnud, sest oli otsustatud linn jätta maha ja taanduda mööda maanteed Jõhvi suunas. Diviisileema korraldusel anti intendandi käsutusse mõned vintpüssidega varustatud kooliõpilased-kaitseleitlased ja, ülesandega hoolitseda taanduva väeosa toitlustamise eest ettenähtud ööbimiskohas, koos 4. Jalaväepolgu osadega õhtu eel lahkus linnast ka 1. Diviisi Intendantuur.

Kuid kavatsatud toitlustamine ööbimiskohas ebaõnnestus, sest Narva-Jõesuust Peterristile ette jõudnud enamlaste madruste ja taanduvate 4. Jalaväepolgu osade vahel asetleidnud tulevahtuse tõttu tekkinud segaduses said ka Intendantuuri koosseisu kuuluvad ööpimeduses üksteisest eraldatud, mille tõttu küllalt varakult ööbimiskohale ette ei jõutud, et muretseda vajalikke toitaineid ja korraldada toidu valmistamist õigeks ajaks.

Võimalus tegelikult oma ülesannete täitmisele asumiseks avanen Intendantuurile alles mõni päev hiljem Jõhvis, kus esimeses järjekorras asuti toitlustagavarade soetamisele. Kiires korras saadeti välja rekvisitsioonikäsud ümbruskonna valdadele ja 4. detsembril oligi koos 11

karilooma, 159 puuda heinu ning 94 puuda põhku. Samal päeval jõudis raudteel kohale ka leitn. Petri poolt Rakverest saadetud üle 700 puuda rukkijahu, 125 puuda tangu ja 880 puuda kaeru ja Tallinnast esimene saadetis kraamivarutust — vanu vene sineleid, poolkasukaid, talimütse jm. Kariloomad, heinad ja põhud paigutati Jõhvi mõisa lautadesse (praegused 4. Üks. Jalaväepataljoni kasutada olevad hooned) ja kraamivarustus Jõhvi (Toila) jaama kaubaväita kuna muud toidu- ja hobusemoona tagavarad jäeti vagunitesse. Osa rukkijahu toimetati Jõhvi turuplatsi ääres asuvasse pagariärisse, kus kohaliku tööjõuga alustati leivaküpsetamist.

Tegevust Jõhvis raskendas asjaolu, et puudus vajalik tööjõud; puudusid ka oma hobused ja veoabinõud, samuti hädavajalikumadki kantselitarbed. Narvast kaasa antud kooliõpilased-kaitseleitlased olid taandumisel Peterristil tekkinud segaduses läinud kaduma, oma vooi ei olnud suudetud veel organiseerida ja mingisuguseid juhiseid asjaajamise ega arvepidamise kohta ei olnud keskasutuselt veel saadud. Asutuse kogu tegevus nii varustuse vastuvõtmise, paigutamise ja väljaandmise kui ka leivaküpsetamise juhtimise ja kariloomade hooldamise korraldamise alal lasus intendandi enese, asjaajaja ja kirjutaja peal kuna hädavajalikud veod sooritati juhuslikult kättepüütunud talumeeste veokitega. Olukord paranes veidi alles siis, kui kohale saabus laoulemaks määratud sv.-ametrn. as. Johannes Anderson ja Vaivara valla talupidajad — Männik, Kütis ja vennad Promet'id — vabatahtlikult ühes oma hobustega ja veoabinõudega Intendantuuri teenistusse astusid, mis võimaldas otstarbekohasemat tööjaotust ja kõrvaldas senise veoabinõude puudumise.

Jõhvis saadi teotseda umbes nädalapäevad ja rinde tagasinihkanise tõttu oli ka Intendantuur sunnitud 6. detsembril tõmbuma tagasi kaugeemale tagalasse. Jõhvist lahkuda tuli niivõrd kiirelt, et hädavaevalt suudeti kraamivarustus laadida kaubaaidast vagunisse, kuna osa põhku aja, tööjõu ja veobinõude vähesuse tõttu, samuti ka mõnikümne puuda leivatainast, mida võimata oli võtta kaasa, pidi jääma maha.

Intendantuuri peatuskohaks oli ette nähtud Rakvere. Varustus saadeti sinna raudteel, kari ühes vooriga maanteed mööda. Kohale jõudes jäeti varustustagavarad vagunitesse, kari ja voor paigutati Rakvere mõisa lautadesse ja meeskond Jaamapuiestel nr. 25 asuvasse Einberg'i maja teisele korrale, kus avati ka kantselei, mille kogu sisseseade oli mahutatud puust padrunikasti.

Rakveres saabus intendandi käsutusse kornet Herbert Jürgenson ja kolm kirjutajat — pärastised sv.-ametniku as. August Krupp, Artur Olev ja Rudolf Eemann, peale nende veel vabatahtlikke ja kohalikke kaitseliitlasi. Suurenenud koosseis võimaldas ka tegevust enam laiendada ja kuna väeosadelt esitati nõudmisi mitmesuguse varustuse peale, mida Intendantuuril anda ei olnud, siis asuti selle rekvireerimisele. Kohalikust Mõisnikkude Ühisuse kauplusest (praegune „Estakland“ Rakvere Osakond) rekvireeriti üle 250 puuda peensuhkrut, teistest üridest vähesel arvul süür- ja poolsaapaid, tallanahka, hobuseriistu, valgustusaineid ja ühest advokaadibüroost üks lühikese völliiga kirjutusmasin „Underwood“, mille järele oli suur vajadus kantseleis. Rekvireerimist toimetasid ohvitserid ja sv.-ametnikud intendandi kirjalikkude volituste põhjal. Rekvireeritud ainete ja ese-

mete vastuvõtmise üle anti rekvireerijate allkirjaga kvitüürid, mille järgi hiljem Sõjaväe Varustusvalitsuse poolt tasu maksti.

Enamlaste lähenedes oldi sunnitud ka Rakverest varsti lahkuma ja 15. detsembril kolis Intendantuur raudteel üle Tapale. Seal asuti korterisse jaama lähedal olevasse „Tapa“ vöörastemajja, varustus aga jäeti endiselt vagunitesse, et vajaduse korral jälle liikuda edasi.

Tapal suurenes Intendantuuri koosseis veelgi — saabusid sv.-ametnikud Karl Maasing ja August Pahl. Kohalikest äridelt rekvireeriti saapaid ja tallanahka, mille järele väeosades oli eriti suur vajadus, ümbruskonna valdadest ja mõisadest teravilja, kartuleid, loomatoitu ja kariloomi. Rekvireerimise eesmärgiks oli peale väeosade vajaduste rahuldamise ka suuremate tootlustagavarade ja väärtuslikkumate kariloomade eemaldamine lähenevate enamlaste eest. Rekvireeritud viil saadeti Sõjaväe Varustusvalitsusse, suurem osa karjast, peamiselt lüpsilehmad ja tõuloomad, — Põllutöömisteeriumi korraldusse. Intendandi käsutusse jäeti rekvireeritud ainetest ja kariloomadest ainult niipalju, kui palju vajati väeosade varustamiseks ja tagavarade täiendamiseks.

Intendantuuri tegevus Tapal arenes niivõrd jõudsasti, et nädalapäevade jooksul, mis seal peatuti, mitmesuguse varustusega täidetud kaubavagunid terve omaette rongi moodustasid. Arvestades aga olukorda rindel oli ette näha, et Intendantuuril ka edaspidi tuleb liikuda ühest kohast teise, seepärast nõutati Raudteevalitsuselt intendandi käsutusse üks vedur, mis alaliselt seisis auru all, et vajaduse korral kogu liikuvat ladu kiüres korras ümberpaigutada, ja üks väike apteegivagun, mida võis kasutada kantseleiruumina raudteel liiklemisel.

Vajadus nende järele tuligi õige pea ja juba 22. detsembril oldi sunnitud siirduma edasi Aegviidu jaama, sealt 24. detsembril õhtul Raasikule ja 25. detsembril tagasi Kehru jaama, kus peatuti kuni 30. detsembrini, mil uuesti pöörduti tagasi Raasikult üle Aruküla pooljaama, jõudes seega oma taandumise kaugema punktini. Arukülalt algas reis tagasi Narva poole, järele meie edasitungivatele väeosadele. 9. jaanuaril oldi jälle Raasikul, 10. jaanuaril Aegviidus, 13. jaanuaril Tapal ja 14. jaanuaril Kadrinas, kust samal päeval Rakverre ja sealt 15. jaanuaril edasi Vaeküla jaama jõuti. Vaekülas peatuti kuni 22. jaanuarini, sest edasilükkumist takistas

Pärnu „Ühistöö“ rändteater Ruhjas kevadel 1919. a.

enamlaste poolt purustatud Püssi raudteesilla parandamine. 22. jaanuaril lahkus Intendantuur Vaekülalt Vaivarasse ja jõudis 23. jaanuaril Korfi (Auvere) jaama, kus jäi peatuma pikemaks ajaks — kuni 22. maini 1919. a.

Korfi jaamas paigutati kantsleli jaama II klassi ooteruumi, meeskond jaama läheduses olevasse endisesse postimajja, voor sealsamas asuvasse saeveski ruumidesse, varustustagavarad aga jäeti vagunitesse. Kuna tapakarja mahutamiseks Korfis ega selle lähemas ümbruses ei leidunud vastavaid ruume, siis viidi kari üle Vaivara mõisa, kuhu asusid ka karja hooldajaks ja lihunikeks määratud sõdurid.

Pärast alalist liiklemist raudteel, mis tundvalt raskendas väeosade varustamist ja asutuse enese sisemise asjaajamise korraldamist, muu-

setamist kindla asukoha puudusel ei saanud organiseerida ja mitmesuguseid väljast sisseveetavaid aineid, nagu suhkur, sool jne., saadi Tallinnast. Lahedamaks muutusid varustamisvõimused alles pärast meie vägede asumist pealetungile. Siis moodustati maavalitsuse juures vastavad komisjonid, kes toimetasid sõjaväele vajaliku varustuse, toitainete, tapaloomade ja hobusemoona rekvireerimist.

Maavalitsused sellekohase kokkuleppe põhjal andsid rekvireeritud toitained, tapaloomad ja loomatoidu intendandi poolt määratud kvantumis või arvul, ajal ja kohal üle intendandi esindajale, või saatsid raudteel Intendantuuri lattu ning esitasid nende peale arved, mis Intendantuuri poolt tõestati ja millede järgi Sv. Varustusvalitsus maksis tasu.

Irboska kindlustatud positsiooni ehitamine sügisel 1919. a.

tus olukord Korfi asudes märksa paremaks ja vahepeal enamvähem väljakujunenud tegevus võis soodsamais tingimustes edasi areneda. Kuid suuremate kaitsejõudude koondumine Narva rindele seadis ka Intendantuurile senisest suuremaid nõudmisi, mis omakord kutsus esile koosseisu suurendamise vajaduse. Aprillis 1919. a. pandigi kehtima uus sõjaaegne Diviisi Intendantivalitsuse koosseis, kus muuseas oli ette nähtud Toitlus- ja Kraamilaod, Leivaküpsetus ja Voor ja mida järgnevatel kuudel täiendati Köögiviljaia, Sõjarüstadevalitseja ja Tapakarja koosseisudega. Korfis algas Intendantuuri tegevuse intensiivsem ajajärk, mis kestis kuni Vabandussõja lõpuni.

Kogu taandumisajajärgu kestvusel varustas Intendantuur rindel asuvaid väeosi peamiselt rekvireeritud ainetega. Ainult leiba, mille küp-

Suurel määral varustas Narva rinnet elutarvetega Viru maavalitsus, vähemal määral Järva, Harju ja Tartu Maavalitsused. Mitmesugust varustust saadi ka kingituste näol ja sõjasaagina.

Et Viru Maavalitsusega lähemas kontaktis olla, selleks avati 19. jaanuaril 1919. a. Rakveres Intendantuuri Varustuslaos osakond, millest hiljem kujunes Diviisi Kesktöitlusladu. Sellesse osakonda koondati kõik Rakvere ümbruses rekvireeritud varustus ja tapaloomad. Mainitud osakonna ülesandeks oli muuseas ka lihloomade tapmine ja leivaküpsetamise korraldamine kogu peal, Rakveres ja selle lähemas ümbruses asuvate sõjaväeüksuste varustamine ning diviisi varustuslaos tagavarade täiendamine. Lühemat aega teotse intendandi esindaja ka Raasiku mõisa, kus korraldas rekvireerimise teel sinna koondatud heinte pressimist ja lihloomade tap-

mist ning heinte ja liha transporteerimist rindele. Ka oli intendandil Tallinnas Sv. Varustusvalitsuse juures alaline esindaja, kelle ülesanded seisid Intendantuuri informeerimises saadavatest varustusartiklitest, nende vastuvõtmises ja Intendantuuri ladudesse transporteerimise korraldamises. Selline korraldus omas suure tähtsuse, sest nii võidi varustamist otstarbekohasemalt reguleerida ja ära hoida suuremate tagavarade kuhjumist rinde lähedusse.

Korfist viidi Intendantuur üle Narva 22. mail 1919., kui rinde edasinihkumise tõttu linna julgeolek oli juba enamvähem kindlustatud. Narvas paigutati Intendantivalitsuse kantselei Joala tän. asuvasse Sinovjevi malmitehase kontori ruumidesse (nüüd lammutatud), lao kantselei raudtee majja Kreenholmi puisteel. Meeskonna ja voori majutamiseks saadi ruumid sundkorras erahoonetes kuna varustustagavarad mahutati sakslaste poolt ehitatud laudadest barakkidesse raudteejaama juures (nüüd lammutatud), osalt ka jaama kaubaaitadesse, raudtee depoo ruumidesse ja Narva sadama aitadesse. Tapakari, kus suvekuudel (juunis ja juulis 1919. a.) sarvloomade arv tõusis ligemale 600 ja lammas- te arv kuni 80, asus linna lähedal Härmamäe

mõisas, kus leidus vastavaid ruume ja karjamaad. Lihaloomade tapmiseks kasutati linna tapamaja.

Narvas saavutas Intendantuuri tegevus oma haripunkti, sest inimeste ja hobuste arv rindel suurenes vahetpidamata. Kui 1918. a. detsembris Intendantuuril iga päev tuli varustada ümarguselt 1000 inimest ja 300 hobust, siis 1919. a. aprillis oli juba varustusel keskmiselt 10600 inimest ja 2000 hobust, sama aasta detsembris aga kuni 24 000 inimest ja 37 000 hobust päevas.

Tegevuse suurenedes tekkis vajadus ka suurema koosseisu järele, mis pandi kehtima 3. detsembril 1919. Seega kujunes rivi-, majanduse-, arvepidamise-, toitlus- ja kraami-voorijaoskondadega Diviisi Intendantivalitsus, millele allusid järgmised asutused: Vahimeeskond, Keskoitlusladu, Kraamiladu, Eesrinnatoitlusladu, Leiva-kiipsetus, Voor, Sõjariistadeladu, Juurviljaaed, Kari ja Töökojad. Need kõik olid koondatud Narva, välja arvatud Keskoitlusladu ja Juurviljaaed, mis asusid Rakveres, ja Kari, kelle asukohaks oli Härmamäe mõis. Selle koosseisuga teotseti kuni Vabadussõja lõpuni, mil asuti likvideerima neid asutusi, mille järele rahuaegses olukorras ei olnud enam vajadust.

Vabatahtlikud.

Jutustus Vabadussõja päevilt.

Ed. Männik.

Väljas oli juba hämar.

Lumi valendas laiadelt põldudel ning mäenõlvakutel. Metsasakid seisid ümberingi tummalt. Kuski polnud kuulda ainustki häält. Ainult mõned kauged valgustatud aknad vilkusid eemalt lumiste põldude tagant.

Alasoo perenaine astus välja esiku trepile ning kuulatas. Äll külaotsas hakkasid haukuma koerad. Keegi vist sõitis mööda metsavahelist teed. Perenaine astus kööki ning süütas laterna. Ta pidi juba õue astuma, kuid käsi jäi lingile peatuma. Pannes laterna lauale, astus ta tasakesi tagakambri ukse juurde ja vaatas selle vahelt sisse.

Väikesel laual põlesid vanamoelistes vasklühtrites kaks küünalt. Nende lähedal asus pinkidest tehtud laamik, kaetud valgete linadega. See sarnanes nagu katafalgile, kuigi sellel ei asunud puusärki. Seintel rippusid kuuseoksad ja kogu ruumis oli tunda surnutoa karmi tõsist.

Alasoo perenaine vaatas seinale, kus asus klaasi all raamis nooremehe pilt. Lee-

gitsevad küünlad heitsid selle klaasile virvendavaid laike.

— Oh, Anton! tuli oie perenaise suust.

Korraga kostis väljast reejalaste rudin lumel. Alasoo perenaine pühkis ruttu räti-nurgaga silmi ning sulges jälle tasakesi ukse. Ta võttis laualt laterna ja astus õue. Nagu must vari libises regi lumel rudisesed madala aia ette. Perenaine tõstis tule kõrgemale ning nägi selle valgel kaht meest. Üks neist oli suur ja tugev, kuid pisut küüru vajunud nagu rõhuks teda suur mure. Teine oli lähem, ulatades vaevalt oma kaaslaste õlgadeni.

— Tere õhtut, ema, lausus lähem.

— Arno! hüüatas Alasoo perenaine. — Kas sa tulid ka koju?

— Jah, meie kool suleti kaheks nädalaks. Ma tulin isaga ühes.

Nüüd tekkis vaikus nagu poleks kellelgi enam sõnu rääkimiseks. Arno ja isa hakkasid reelt maha nihutama suurt piklikku eset. See oli puusärk. Perenaine valgustas neile laternaga teed ja mehed kandsid oma

raske kandami läbi võõruse ning kõõgi tahatuppa.

— Pange pinkidele, ütles nende taga perenaine, — ma valmistasin sinna aseme.

Mehed asetasiid puusärgi kahe leegitseva küünla ette ning paljastasid siis pead. Alasoo peremees avas kaane ning küünalde helk langes surnu näole. See oli teravate joonte ning suletud huultega.

Arno ja isa hakkasid lugema tasakesi palvet. Alasoo perenaine seisis nende selja taga. Ta oli pannud käed risti rinnale, seistes vaikselt ja rahulikult. Ta nägu oli karm ja tõsine. Seal oli juba valu kivistanud karmideks joonteks suu ning silmade ümber.

— Anton... Anton... sosistas ta aegajalt vaevalt kuuldavalt.

Isa eemaldas surnult pisut lina, nõnda et tulid nähtavale rohekad sõduririided. Käed lamasiid rinnal, suu oli suletud kitsaks kriipuks, silmad seisiid pisut avali. Nõnda ei näinudki ta laibana, elutu ja kohutava korjusena, vaid pigem rahuliku magajana. Ainult kurgu all, üsna kõva ja koreda sõdurikuue kaeluse lähedal, mustas mingi laik. Sinna oli tunginud väenlase kuul.

Siis tõstis isa jälle lina tagasi ja ütles:

— Pühapäeval on matused. Linnast lubasid tulla ka mõned Antoni sõbrad.

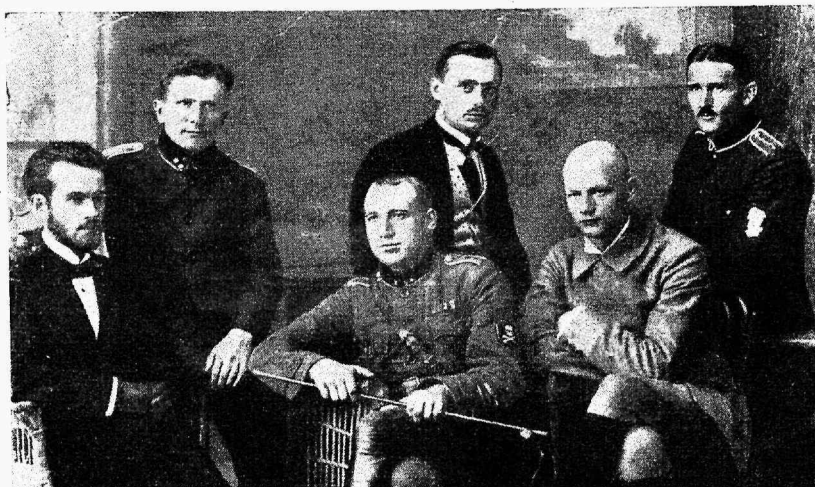
Ta lausus seda nõnda rahulikult, nagu räägiks oma igapäevastest toimingutest. Miski ei reetnud ta karedas näos seda suurt valu, mida tundis iga hetk südames torkimas. Kuid Alasoo perenaise silmad valgusid täis pisaraid. Ta ei suutnud enam kannatada ning puhkes nutma.

— Ära nuta, ema, võttis Arno tema ümber kinni.

Ema pani käe poja valgetele juustele ning sosistas läbi pisarate:

— Nüüd oled ainult sina veel... Teised kõik on rõõvinud sõda. August... Mihkel ja nüüd Anton...

Ta mõtles seda pikka ja kurba nimestikku. August oli kadunud jäljetult Maailma-

Grupp kuperjanovlasi suvel 1919. a.

Vasakult paremale: ohvitseri-asetäitja J. Einsild, leitn. A. Kuslap, al.-ltm. E. Grosschmidt, al.-ltm. J. Soodla, kirjanik A. Gailit, sv.-ametn. A. Manke. (Soomusrongilt nr. 3).

sõjas. Ta puhkas kuskil tundmatu Austria maamullas. Keegi ei saa iial teada ta kalmuküngast. Mihkel oli esimesi langenuid Vabadussõjas. Tema kalm oli veel värske, kuid nüüd tuli selle kõrvale rajada jällegi uus.

Ta silitas oma krobelise käega üle Arno põskede ning kordas:

— Jah, nüüd oled ainult sina... Ma ei tea, mida mu süda ütleks, kui ka sind ei oleks...

Ta puhkes seda öeldes uuesti nutma.

Arno pööras näo kõrvale. Ta nagu ei julgenud ema pisaraid nähes mõelda, mis surus ta südant. Just nüüdsama, nähes oma ees venna laipa, leegitsevaid küünlaid, läigatavat pilti klaasraami all, tundes kuuseokste lõhna ning surnutoa imelist hardumust, oli temas valminud kindel otsus. Ta justkui polnud enam gümnaasiumi teise klassi õpilane, kuueteistkümnepäevane aastane koolipoiss, vaid täismees, kes teab missugust rada peab käima.

Ja see otsus paisus veel kindlamaks Antoni matusepäeval. Linnast olid tulnud mõned sõdurid. Nad olid üsna noored poisid, kandes uhkelt oma sõdurimütse ning sinivalgega äärestatud vabatahtlike õlakuid. Pärast haua kinnitajamist lasksid nad kolm korda mälestuspauke. Siis tõusis märdinud sinelis ja valge haavasidemega vabatahtlik ühele pingile, sirutas oma terve käe välja ning kõneles:

— See on suurim kangelane, kes annab oma elu ligemise ja koduma eest...

Arno löi nagu midagi leegitsema. Ta vaatas isa karmi rahulikku nägu ning ema valulisi jooni suu ümber. Neid ei vaimustanud see kõne, sest valu oli teinud nende südamed tuimaks. Aga Arno tundis, nagu peaks hüüdma siinsamas kalmukünka juures kõikide ees:

— Mina lähen Antoni asemele!

Ta nagu neelas igat sõna, mida haavatud vabatahtlik kõneles sangarisurmast, vabadusvõitlusest ja sellest suurest kohustusest, mida peab tundma iga kodanik oma isamaa vastu. Siis lõppes kõne ning hauakünkale kuhjati pärgi ja lilli. Vabatahtlikud aga istusid reele ning sõitsid tagasi linna. Arno vaatas neile tükk aega järele, kuni mäekühmud matsid sõitjaid silmist. Aga temasse jäi nagu midagi pakitsema.

Kogu koduteel ei räägitud ainustki sõna. Regi rudises lumisel teel, külm tuul puhus näkku ja tantsis ümber sõitjate. Isa nõõtas hobust kiiremale käigule. Ta oli mures perencaise pärast, kes näis nõnda kahvatu ja haiglane. Aegajalt vaatas ta tema poole ning liigutas ohje.

Kui regi Alasoo õue jõudis, hüppas Arno

esimesena maha. Ta ei läinud tuppa, vaid küüni. Sinna oli Anton peitnud kaks püssi, mida kasakad jätnud teele maha. Ta hakkas neid heinte alt otsima, kuid leidis ainult ühe. Teise oli Anton kaasa võtnud. Silmitsedes oma relva, kuulis Arno seljataga samme. See oli isa, kes teda jälginud.

— Mis sa teed siin? küsis ta pojalt.

— Vaata, näitas Arno talle oma püssi.

— Anton kinkis selle mulle. Ütiles, et kui sul tarvis tuleb, siis võta heinte alt. Padrunid on üleval lakas.

— Mis sa teed püssiga? päris jälle isa.

— Ma lähen nüüd Antoni asemel sõtta, lausus korraka Arno.

— Sina?

Isa silmis läikis midagi ja ta hääli värises.

— Jah, vastas Arno.

Nüüd oli see avaldatud ja Arno tundis südames imelist rahu. Ta nagu oleks nende paari päevaga palju vanemaks muutunud. Isegi ta silmis, keha hoius ja hääles oli nagu midagi uut ja mehist.

Isa nägi seda kohe esimese pilguga ning ei lausunud sõnagi. Ta pöördus ümber ning astus üle lumise õue elumaja poole. Arno vaatas talle järele ning nägi, nagu vaaruks isa. Trepil ees seisatas ta tükk aega, otsekui mõteldes ennekuulavas võõruse ukse.

Ema askeldas pliiidi ees. Alasoo peremees tahtis talle midagi öelda, kuid nähes naise suu ümber valulisi jooni, vaikis. Ta seisatas silmapilgu toalävel, vaadates naist, kes askeldas jälle vaikselt ja rahulikult nagu poleks midagi juhtunud. Ja talle meenus, et just samuti oli askeldanud ta siis, kui sündis Arno.

Nõnda oli siin Alasool sünd ja surm nagu igapäevane nähe. See ei tohtinud segada talu toiminguid, kõiki neid askeldusi ja tegemisi, mis kestsid läbi talve ja suve, läbi pühade ja argipäevade, läbi rõõmu ning mure.

Seda mõteldes pöördus Alasoo peremees sõnagi lausumata tagasi. Ta sammus jälle üle lumise õue küüni juurde ning seisatas oma noorema poja ees.

— Mõtles Antonile, Miiklile ja Augustile, lausus ta värise-

N.-Vene, vene, läti ja hiina kommunistlikkudelt väeosadelt sõja- saagina võetud lippe mele Sõjamuuseumis Tallinnas.

val häälel. — Nad leidsid kõik enneäegse haua...

— See ei kohuta mind, vastas Arno.

— Kuid kas sa ei mõtle emale, ta hääli alanes pisut ning lisas nagu kartlikult juurde: — ja minule... Sa oled praegu ainuke, kes meile alles jäänud. Sellest pole midagi kui mina kaaksin, aga sina oled noor... Sina oled viimne meie perekonnast...

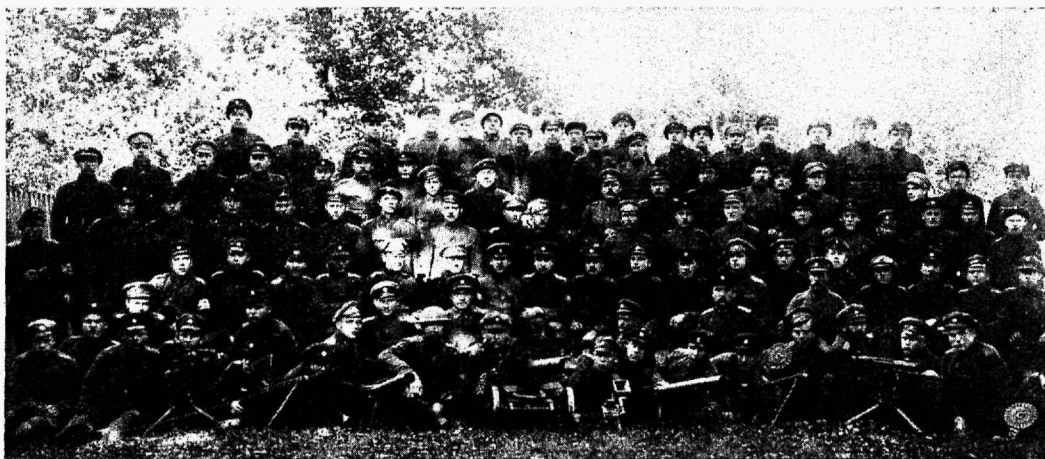
Arno ei vastanud kohe. Siis ütles ta tasa:

— Ma ei saa, ma pean minema... Eile, üleile ja täna olen selle üle palju mõtelnud. Ma justkui kasvaksin iga päevaga mitu aastat vanemaks. Ära keela mind, isa... Vahest on mul enam õnne kui Antoniil... Kõik ei saa ju surma...

seisid veel kivid kivis kinni. Seda kõike oli tarvis teha ja korda saata, et Alasoo saaks niisugune talu nagu ta kord oma nooruses unistanud. Kuid seda kõike ei jõua korda saata aasta-paariga. Aastakümneid, kogu eluäeg, võib-olla koguni mitu inimpõlve nõuab see. Ent kui lahkub nüüd Arno Alasoolt, kes jätkab siis seda tööd?

Need mõtted langesid nagu kosk Alasoo peremehele. Ta pani oma tööst karedaks muutunud käe Arno õlale ja lausus:

— Ma pean veel täna linna sõitma. Oota kui ma tagasi tulen, küllap siis näeb. Sa ootad, eks?

1. Diviisi Tagavarapataljoni kuulipildurite kursus suvel 1919. a.

Alasoo peremees näjatas nagu väsinult vastu küünipiita. Ka tema oli nende päevadega muutunud nagu palju vanemaks. Kuid ta nägi poja silmis kindlat otsust. See oli nooruse ülimeelik kangekaelsus ja vaimustus, mis kunagi ei alistunud, vaid alati võitis või hukkus. Just samasugune oli ka tema oma nooruses, kui tuli siia Alasoole ning hakkas kraavitama sood, puhastama põlde kividest ning soetama oma kodu. Siis ei küsinud ta vaevast, tööst ega inimeste naerust, kes ütlesid, et ta matub oma jõu ja tervise sellesse soo ning kivide rägastikku. Aga ta võitis!

Ta mõtles hetkeks tagasi naisele, poegadele, kes lamased nüüd kõrvuti kalmistul, mõtles Alasoo põldudele, heinamaadele ja metsadele. Tema oli juba vana, enam kui viiskümmend. Tema kaob varsti, ent kes jätkab tema teed? Seal all soos olid juba kraavid ummistunud, metsäärsetel põldudel

— Ootan, vastas poiss.

Alasoo peremees patsutas pojale õlale ning naeratas. See oli imelik naeratus, mida Arno tol silmapilgul ei mõistnud. Kuid isa läks juba talli juurde ning hakkas hobust ree ette rakendama.

Teisel päeval tõi keegi tuttav talumees hobuse ja ree Alasoo õue. Vana peremees oli astunud vabatahtlikult võitlusväljale. Ta saatis Arnole väikese kirjakese, milles oli paar rida: Poeg, läksin sinu eest. Ole emale toeks ja hoiä Alasood, kui Jumal tahab, et ma tagasi ei tule...

Arno vaatas kaua neid kohmakaid acapeid ning peitis viimaks kirja põue. Nüüd mõistis ta seda isa imelikku naeratust seal küünilävel.

M. kalmistul on märgitud Vabadussõjas langenud kangelaste mälestussambale kolm nime — kaks poega ja isa.

Lahingpilte Viru rindelt 1919. a. suvel

1. jalaväe polgu raames.

Res.-kapten A. Brahmänn VR II/3.

Viru väerinnal peetud lahingute üle on võrdlemisi palju kirjutatud, — kuid need kirjeldused ja tähelepanekud on peamiselt olnud pöördud nn. Narva rinde kesk-lõigu lahingule, kus tegutsesid meie 4. ja 9. jalaväepolgud ning soomusrongid.

Käesolevates ridades püüan anda mõningaid episoodide võitlustest selle rinde põhja-lõigus, kus tegutses 1. jal.-polk. Võitlused selles lõigus kujunesid meie sõdureile raskemaks kui kesklõigus, kuna siin puudusid läielikult igasugused mainimist vääriavad kaitseehitused ja sõdureil tuli sageli ilma tööriistadeta luua endale kaevikud. Tuli võidelda päevade ja ööde kaupa metsa all, lagedal heinamaal, soodes ja rabades, lamada lageda taeva all, sageli läbimärjana, puhkamata. Ka oli punaarmee selles lõigus eriti aktiivne, võttes ette ägedaid pealetunge, nähes mitte hoolivat suurtest kaotustest, — kuid kõik need raskused ei kõigutanud meie sõdurite kindlat meelt ja usku ning võidutahet.

Üldine olukord Viru väerinnal.

Põhja-Lääne armee pealetung Petrogradi suunas, mis juunis 1919. a. arenes hästi, hakkas juba juulis raugema. Punased panid selle pealetungi juuli teisel poolel seisma ja asusid ise vastu pealetungile. Sel vastu pealetungil tuli kohe ilmsiks, et P.-L. armee moraal ei seisa kuigi kõrgel ja see sõjavägi ei kujuta endast kuigisuurt sõjalist jõu-

du. Üksteise järele langesid külad ja raudteejaamad punaväe kätte. Loodearmee taganemine omandas iga päevaga ikka kiirema tempo, muutus korratuks põgenemiseks, jooksmiseks, vaatamata armee suurusle. See asjaolu sundis meie väejuhatust arvestama kõige halvemat; tõstes päevakorrale jälle Narva kaitse küsimuse. Oli päevaselge, et meil tuleb panna seisma punaste laviin, sest Loodearmee peale ei võidud panna enam vähematki lootust.

Polgu I ja II pataljoni, kes äsja saabunud Lõuna rindelt, tuli puhkust kasutamata asuda kaitseseisukorrale. Kindlustamiseks määratud positsioon läks: Peipia — Kopenskoje järv — Glubokoe j. — Velikino küla — Babinskoje j. — Glubokoe küla joonel. Nii Ingeri pataljoni kui ka Loodearmee poolt ei olnud maastiku kindlustamiseks midagi korda saadetud. Õnneks olid seisukohad looduslikult siiski kaunis head: künklik liivamaa metsaga, mille ees kohati soo. Glubokoje ja Babinskoje järvede vahel oli paari sülla laiune pehmete kallastega jõgi. Algul oli ülesandeks Põhja-Lääne armee taganemise teed Eestimaale valgumiseks sulgeda, kuid peagi tuli polgu osadel astuda võitlusse punaväega.

P.-L. armee laostumine kasvas iga päevaga. Punased pressisid suurte jõududega vahetpidamata peale. Nad ei annud päeval ega öösel võimalust hinge tõmmata. Võit pealinna väravais oli nende meeoleolu tunduvalt tõstnud.

Väljapatari nr. 5 suurtükke positsioonil.

Lahing Kuplja küla all.

21. juuli varahommikul hakkasid punaarmee ahelikud Kopenskoje ja Glubokoje järvede vahelisel rindeosal tugeva suurtükitalu ja soomusauto „Grosa“ toetusel peale tungima.

Suurtükitalu oli niivõrd tihe ja tugev, et näis nagu tahaksid punased kogu maa-ala ülestuhnida.

Samal ajal oli haihtuvas suitsupilvis märgata jalaväe ahelikku, kes poolringis lähenes meie seisukohtadele. Vaenlane alustas rünnakut kahest küljest küla lõuna ja ida servale, saates oma jalaväe ahelikud mitmes järgus nii, et esimesed ei saaks taganeda tagantulevate surve tõttu. Esimesed ahelikud kannatasid rängalt meie kuulipildu-

kallale. Samal ajal alustasid polgu II pataljoni (kapt. Sabbe) 9., 10. ja 11. roodud pealetungi Korovitino, Matti ja Savikino küladele. Punaste esialgne hoogne pealetung varises silmnähtavalt kokku, muutudes korratuks taganemiseks; vastane jättis maha lugemata virnad surnuid ja haavatuid. Vangi langes peale 100 punaväelase; viimaste andmeil saanud lahingus surma ka mitu rooduülemat. Polgu komissar, nähes, et ei ole pääsemist ning mitte soovides end elusalt anda vangi, hüpanud Kopenskoje järve ja uppunud.

Meie kaotused: haavatutena 1 ohvitser ja 15 sõdurit. Sõjasaak Kuplja lahingus oli haruldaselt rikas: 10 kuulipildujat (6 Golti ja 4 Maksimi), hulk

Haavatud soomusronglasi Greiffenhageni haiglas Tallinnas.

Istuvad: õde Ira, vabat. E. Kurvits ja lipn. A. Uustal; seisavad: vabat. Hirt, õde Siimo ja leitn. R. Sabolotnõi.

jate- ja püssitule all, mis neid niitis kui rohtu maha.

Taganttulijad ei pannud sellele aga mingisugust rõhku, tungides vihaselt edasi, ikka uusi ja uusi ahelikke nagu maa seest välja paisates. Tagajärgjete tulevahetus kestis peaaegu lõunani, kõik pealetungid varisesid meie tugeva tule all veriselt kokku. Küla lõunaserval läks vaenlasel korda läheneda traataiale paarikümne sammuni, kuid kaugemale tungida oli neil hävitava tule tõttu võimata. Punaseid jäi traataia taha lamama väga palju. Selgus, et nad kõik olid varustatud traadilõikamise kääriridega.

8. rood, lipnik Vaher'i juhatusel, asus oma algatusel vastulõõgile, tungides vastasele, Kopnetsi küla elaniku teejuhtimisel, Kopenskoje ja Glubokoje järvede vahelt ootamata seljatagant

püsse, mitu telefoniaparaati ja muid varustustartikleid. Vangisattunud punaväelaste juurest leitud dokumentidest ja nende kõnelustest selgus, et meie osade võiduga Kuplja all oli aetud nurja suuremaulatuslik pealetung, kus punaste 167., 170. ja 4. tagavarapolkudele oli tehtud korraldus maksu mis maksab Kuplja küla ära võtta ja kaitsjate rinne Glubokoje — Kopenskoje järvede vahel ning Peipia kitsuses läbimurda ja edasitungi jätkata.

Järgmisel päeval pommitas vaenlane ägedalt meie osade seisukohti, mis lubas oletada uut rünnakut, kuid nähtavasti oli jalavägi eelmise päeva raksest kaotusest vapustatud ega julgenud enam asuda uuele kallaletungile. Kogu päeva jooksul oli kuulda vaid „hurra“ karjumist vastasolevast metsast.

Mobilisatsiooni päewakäsk.

Eesti Ajutise Valitsuse nimel kuulutan

sundusliku mobilisatsiooni Wiru maakonnas välja.

Mobilisatsiooni alla kiiwivad kõik meestesooist elanikud, kes 1. Jaanariks 1918 a. kakskümmend üks (21), 22, 23 ja 24 aastat waks saanud.

Järgmine kord Rakwere wastuwõtmise komisjonis on järgmine:

Esmaspäewal 25. now. kell 10 hom.

Rakwere linn, Rakwere wald, Sõmeru wald, Rägawere wald.

Teispäewal 26. now. kell 10 hom.

Kiitti, Haljala, Saksi, Undla, Wohnja, Kunda-Malla wallad.

Kolmapäewal 27. now. kell 10 hom.

Aaspere, Palmise, Wihula, Warangu, Pada, Kalwi, Roela wallad, Neljapäewal 28. now. kell 10 hom.

Porkuni, Wao, Awanduse, Paaswere, Salla wallad.

Ilmumise kord Jõhwi wastuwõtmise komisjonis on järgmine:

Esmaspäewal, 25. now. kell 10 hom.

Jõhwi, Järwe ja Woka wallad.

Teispäewal 26. now. kell 10 hom.

Kohla, Müetaguse, Jlluka, Jisaku, Tudolinna wallad.

Kolmapäewal 27. now. kell 10 hom.

Püssi, Erra, Maidla, Waiwara, Joala, Peetri, Mustajõe, Sõrenets, Werhneje-Selo wallad.

Ilmujad peawad soojasti riides, kindla saabastega, ning nädala toidumoonaga warustatud olema ning jääwad kohe koha peale. Riiete, saabaste ja toidumoonaga eest maksetakse kohe tasu.

Rakwere wastuwõtmise komisjon asub end. Rahukogu hoones kolmandal korral. Jõhwi komisjon asub Tuletõrjajate seltsimajas. Wallawalitsused ja miilitseerid annavad käesolevast käskusest wiibimata kaskjalgatega küllades teada. Jga walla meestega tuleb talitaja ühes. Kõik mobilisatsioonist kõrvalhoidjad ja mitte õigel ajal ilmuvad antakse sõjawäe kohtu alla.

Wiru Maakonna Valitsuse Esimese

ja Ajutise Valitsuse Komissar M. Juhkam.

5. Rakwere jalawäe polgu ülem Nikolai Reek.

Maakonna Valitsuse Sekretär Ado Anderkopp.

Rakweres, 24. nowembril 1918 a.

Retk Babino küla peale.

22. juulil 1919. a. võtsid polgu 1. ja 3. roodude rühmad leitn. Bachsteini ja lipnik A. Uuk'i juhatusel ette retke Babino küla peale, mis asus teinelpool samanimelisel järve. Mõni hanereas, kuna kitsas jalgrada soises metsas ei võimaldanud teistsugust liiklemisviisi. Ees liikus paarimeheline luurajate salk, et kaitsta meeskonda ootamatuse eest. Teel lõksulangenud punaväe patrulli käest saadi andmed, et külas on vaenlasel umbes 150 meest 4. ja 12. kaitpolkudest ning 70 kursanti (Nõukogude ohvitseridekooli kasvandikud); raskekuulipildujaid pidi olema kaks. Vaatamata sellele, et vaenlasel oli suur jõu ja tule ülekaal, otsustasid eelmäinitud juhid siiski küllale tungida kallale. Jõudes metsast välja, hargnesid rühmad ahelikku, et liikuda edasi juha lahingkorras. Oli ilus, kesksuve ilm, päikesepaisteline. Silmapiir oli avar. Külas paistis olevat kõik rahulik. Äkki avati aga äge püssituli, ning alles siis märgati, et teeveerul kraa-

vis paiknes punaste ahelik. Nähtavasti olid vaenlasel peale piilurite väljas ka valvepostid, kes teatasid meie rühmade lähenemisest, mis neile võimaldas õigeaegselt pealetungijate vastuvõtuks paikuda ahelikku. Algas lahing. Punaste tuli oli enamasti sihitud kõrgelt ja tabas meie ahelikku vähe.

Seda kasutades lähenesid rühmad üksikult hüpeid tehes ja roomates vaenlase ahelikule, andes madalat tuld, mis punaste ridadest viis palju mehi rivist välja. Tulevahetus kestis umbes pool tundi. Kui ahelikku vahemaa kahanes juba 100 meetrini, hakkasid punased tagasitõmbuma. Seda märgates tõusid meie rühmad ja formasid „hurra“ karjudes täägivõitlusse. Vaatamata arvilisele ülekaalule ei võtnud punased käsitsivõitlust vastu, vaid põgenesid korratult. Rühmad vallutasid Babino küla. Et aga küla teisel pool järve asus ning üldisest kaitsejoonest kaugele välja ulatas külluna, siis jätsid vallutajad küla maha, asudes tagasi oma seisukohale Polutsehe küla juonele, kaasa tuues 2 täiesti korras kuulipildujat, hulk püsse, 2 hobust ja 63 vangit. See hästi õnnestunud retk vaenlase leeri sünnitas viimaste ridades suurt hirmu ja närveerimist. Oli juhuseid, kus punased isegi suurtükikivile avasid kaugel meie seisukohtadest lastud püssipankude peale.

Glubokoje küla all.

Glubokoje küla oli järvede liinil väga õrn koht. Siit võis vaenlane läbimurde korral sattuda meie väeliini seljataha, ning edu arendades sundida kogu meie kaitsejoont tagasitõmbuma. Küla oli ümbritsetud tiheda metsaga; paiguti ulatas kõrge võsastik elumajadeni. Külas asus 28-meheline valvesalk 3. roodust. 5. augustil läks vaenlasel korra ootamata jõulise löögiga valvesalka külast välja tõrjuda, kuid kaugemale ta edu ei küündinud, sest juba järgmise päeva varahommikul korraldas 3. roodu ülem lipn. Grant vastulöögi küla taasvallutamiseks. Vastulööök oli nii hoogne, et punased ilma tõsisema vastupanuta taandusid, jättes roodu kätte 45 vangit ja hulga sõjavarustust, nagu 60 püssi, 35 kasti kuulipildujalinte, 12 kera telefonikaablit ning paar telefoniparaati.

Samal ööl vahetas 4. rood 3. roodu eesliinilt ära. Viimane asus 3—4 km tahapoole külla puhkusele.

Paar päeva hiljem, s. o. 10. augusti koidikul teatasid roodu valvepostid salapärasest kahinast metsatihnikus. Ilm oli udune, sadas peenikest seenvihma, vaatering ulatas vast paarikümne sammuni oma ette. Piiluri kõike nägev silm kaotas tähtsuse vaatlemisel, asemele astus kõrv. Punased, nähes, et päevastes pealetungilahinguis nende väed kannavad vaid suuri kaotusi ja ei saavuta nimetamisväärset edu, katsusid õnne õiste kallale tungimistega. Vägede lähedane asetus, meie kind-

lustamata positsioonid, head varjatud lähenemisvõimalused ja head lähtekohad rünnakuiks soodustasid õiset retket ja võimaldasid neile kohati ka edu.

Piilurid teatasid omi tähelepanekuist roodule ning viimane seadis end väkkiirelt lahingvalmis, et väärikalt vastu võtta kutsumata tulijaid. Juba kõlasid siit-sealt üksikud püssipaugud; nende järjest tihenev vihisemine andis teada, et vaenlasel midagi suuremat on kavatsusel. Peagi ilmusid silmapiirile mustad kogud, kes nagu tigud nihkusid roomates lähemale. Vahete-vahel kadusid need võsastikku, vististi heites maha, ilmusid siis jälle

ned pidemed. Näis, et küla saatus on otsustatud; kaitsjad olid võtnud endale aga põhimõtteks — kas võit või surm, kuid mitte sammugi taganeda, ja saatus tuli vastu kangelastele — veel enne kui vaenlane oli jõudnud arusaamisele, miks vaikisid kuulipildujad ja püssid olid muutumas ainult külmadeks relvadeks, naeratas sõjajumal kaitsjaille heatahtlikult ning seisukorras tekkis ootamatu pööre. Rasked kaotused löid vaenlasel usu võidusse kõikumata, ta hakkas aeglaselt tagasi nihkuma. Seda märgates tormas vasakult tiivalt rühm lipnik A. Uuk'i algatusel ja juhtimisel vaenlasele „hurra“ hüüetel tääkidega kallale. See oli

Tallinna Kaitsepataljon enne rindele minekut Tallinnas jaanuaris 1919.

uesti ja juba hulga lähemal. Roodu 4 Maksimi elustasid oma monotoonset mängu, külvates tulijate ahelikku hävitust. Raskelthaavatute õiged kajasid kui needimine.

See ei tumestanud aga tulijate meeoleolu; ikka lähemale ja lähemale nihkusid nende ahelikud, otsides ajutist kaitset surnud seltsimeeste laipade varjus.

Jõudis kätte kriitiline silmapilk. Kaitsjail olid lõppemas padrunid. Üks kuulipildujaist vaikis täiesti, teised töötasid veel lühikeste valangutega; ka püssikandjail oli tagavaraks veel ainult mõ-

otsustav löök. Punased taganesid täägivõitlust vastuvõtmata, jättes maha hulga padruneid, mis kindlustas seisukorda. Laipade juurest leitud dokumentidest selgus, et punastel tegutsesid ses lahingus 48. polgu osad, umbkaudu arvates 3—4 roodu. Ägeda tulevahetuse peale vaatamata olid meie kaotused väikesed: 4 sõdurit haavatuna; vaenlane aga jättis lahinguväljale hulga surnuid ja haavatuid. Selle operatsiooni nurjumine mõjus nähtavasti vaenlase meeoleole halvavalt, sest siit peale ta siin enam uusi suurejoonelisemaid kavatsusi ette ei võtnud ja sõjategevus piirdus harilikku tulevahetusega ja üksikute vähemate retketega.

Enamlasteaegses õppekomandos.

Elust ja olust 3. Eesti polgu õppekomandos.

1917. aasta sügise. Oli kibe rahvusväeosade korraldamine ja organiseerimine. Loomulikult tekkis ka vajadus allohvitseride järele ja nende õpetamiseks asutati ka Tallinnas, 3. Eesti polgus õppekomando. Komando koosseis oli vist 80—90 meest. Viimane paiknes Börsisaalis, kus suures saalis ühel poolel asusid narid ja teisel pool teostati õppetööd, kuna väikses saalis asus õppekomando mingisugune tehniline jagu.

Õppused polnud kuigi koormavad. Kord ja distsipliin jättis nii mõndagi soovida. Oli siis ju vabadus — ja vabaduse mõiste on liigagi veniv. Elu oli sõduri mõistete järele kõigiti kena.

Enamlaste võimule tulles muutus elu veidi. Juhtkond kadus. Elasime omapead, õppusi ja tööd polnud. Toiduaineid toodi meile kätte 3. polgu laost, mis asus Tehnikakooli majas. Selline põli ei kestnud aga kaua. Ühel heal päeval öeldi meile, et kui tahate süüa, siis peate ise endile toidumoonna kohale tooma. Teha polnud midagi, nii siis käisime iga päev 4—5 mehega produkte tassimas. Mehed käisid aga toiduainetel korratult järel. Sageli jäime seetõttu söömata.

Leidsime viimaks abinõu kuidas endid toita. Börsisaalil oli hea parkett-põrand, mis nagu loodud tantsuks; Tallinnas aga oli tantsuhimulisi ülikülluses. Meie lihtsalt üürisime oma saali välja maskeraad- ja tantsuõhtuiks. Peamised pidude korraldajad olid vene madrused. Öhtu pealt saime 200 rubla, selle raha jagasime omavahel, millest siis elatusime.

Siis tekkis uus hädaoht eesti enamlaste poolt. Sms. Anvelt tahtis meid kui „valgeid“ Börsisaalist välja ajada ja saali oma kätte võtta, mis pidi jääma suureks koosolekute ja müütingute saaliks.

Enamlaste ja Anveldi soov aga polnud sugugi kooskõlas meie huvidega ja nii otsustasime heaga mitte loobuda omast tuluallikast. Rääkisime sellest ka madrustele, kes meid kõigiti lubasid toetada. Viimane asjaolu oli ka Anveldile teada ja ta loobus meie Börsisaalist väljaajamisest.

Huvitav oli iseenesest nende pidude korraldamine. Meil puudusid toolid ja pingid, ilma nendeta aga polnud mõeldav pidude korraldamine, sest alati olid ruumid inimesi tulvil täis, siis üürisime Niguliste kirikust toolid, makstes toolilt 25 kopikat öhtu pealt.

Nüüd tekkis meil mõte — milleks üürida saali madrustele? Korraldame ise peoõhtuid, siis on meie tulu igatahes palju suurem. Nii ka tegime. Kuid sellel heal ideel olid halvad tagajärjed. Saime endile vene madruste näol ägeda vaenlase. Sageli käidi meid ähvardamas ja lubati kui „burzuide pesa“ maatasa teha.

Et ähvardavale hädaohule kindlamalt vastu astuda, organiseerisime endid, panime jälle distsipliini maksma, igaüks sai oma tegevuseala ja pidi täpselt kinnipidama korrast. Selleks olime meie sunnitud — olime ju kahe tule vahel — üheltpoolt Anvelt ja teiselt poolt madrused. Ei või ütelda, et meie seisukord oleks olnud hea. Sageli mardsime pead, kuidas sellest olukorrast välja tulla. Kuid kindlat lahendust ei leidnud.

Järsku tuli abi ja toetus sealt, kust meie seda kõige vähem võisime loota, ja nimelt Anveldi poolt. 44. vene diviis, kes asus Rakvere ümbruses, oli rüüstama hakanud. Enamlasil aga polnud ühtegi väeosa ega muud abinõu, et neid korrale kutsuda. Seal siis meenus Toompea võimumeestele meie olemasolu ja pöörduti palvega meie poole, et võtaksime korra loomise enda peale.

Rüüstamise ja vägivalda vastased olime kõik, kuid mitte Anveldi ja Ko pärast ei tahtnud meie oma nahka viia turule.

Arutlesime: kui keeldume, siis meid enam siia ei jäeta, meiega käiakse siis ümber kui kontrrevolutsionääridega ja teiseks — ei või lubada ka venelasil ometi rüüstata. Kõike neid motiive arvesse võttes olime nõus siirduma Rakverre. Nõutasime endi komandole enamlasilt täielise tunnustamise ja teisi eesõigusi.

Toompeal oldi meie vastu üpris lahked. Jaamas seati meile sõiduks valmis erirong, samuti lubati meid varustada igasugu relvadega — pidi-me olema kuni hambuni relvastatud.

Rakverre ei tulnud meil siiski sõita — venelastest saadi kuidagi jagu. Ei tea kas meie karistusekspeditsioon seal omajagu kaasa aitas või olid selleks muud põhjused.

Oma nõusolekuga olime aga Anvelti silmis võitnud suure lugupidamise. Ta lubas meie kaasabil hakata Tallinnas korda looma.

Tallinnas leidsime meile aga uusi tegevusalasid. Nii tuli meil korraldada Tallinna turul haaramguid.

Turul lokkas igasugune üri. Salakaupa liikus ohtrasti, samuti ka riigivarandust. Suurimad kauplejad olid vene madrused. Enamlased tahtsid veidi tõkestada seda kaubitsemist, selleks kasutati meid. Meil polnud selle vastu midugi midagi. Olid ju madrused meie peavaenlased. Erasikuid meie õieti ei püüdnudki.

Hommikul tavaliselt jagunesime kahte gruppi, püssid rihmaga õlal, ja marssisime lauluga turu poole. Üks grupp siirdus sinna Estonia puisteed ja teine Jaani tänavat mööda. Jõudnud parajale kohale jooksisime püsse õhku paugutades ahelikku ja piirasime turulised sisse. Selline haare lõi turu elu rööpaist välja, kellel vähegi keelatud kaupa oli, see viskas selle kas lihtsalt maha või mõne talumehe vankrile.

puid lihtsalt näpata, sest teist teed selleks ei olnud. Puud toodigi Pühavaimu kiriku õuelt, olgugi et kojamees toojaid taga ajas.

Uksele riputasime kuulutuse. Piletid tegime papist, lüües neile komando templi. Sissepääs oli vabatahtliku maksu eest, mille alamääraks oli kolm rubla.

Kell 9 oli saal inimesi tulvil täis — ja meie teenistus hiilgav. See asjaolu meid veel muremõtteist ei vabastanud, sest vene madruseid oli liialt palju ja nende käitumine enam kui väljakutsuv. Korrapidamine kippus meie 7—8 mehele üle jõu käima. Umbes kesköö paiku hakkasid madrused juba lausa tüli norima. Korraldasid omavahelisi kui ka eraisikutega poksimist jm. Meie keeldu ei pandud miskiks.

9. jal.-polgu ülevaatus Jamburgis polguilema poolt.

Enamik jooksis laiali. Kinnivõetud mehed ühes kraamiga viisime tribunaali ja mis neist edasi sai — seda ei tea.

Kõik see kutsus madrusis üha suurema viha meie vastu ja kättemaks ei lasknud ennast kaua oodata.

Lööming madrustega Börsisaalis.

Oli 1917. a. jõulu aeg. Komando oli enamikus sõitnud laiali, kohal oli vaid 7—8 meest. Meie suur saal oli külm ja õudne. Pühadetujast ei võinud olla seepärast juttugi; meie mureks oli vaid, kust saada puud ja toitu.

Ehkki meid oli vähe, otsustasime siiski tarvitada vana võtet ja korraldada pidu. Aeg oli küll hiline, kuid asusime siiski eeltöid tegema. Telefonil leppisime orkestriga kokku, viimane pidi 300-rublalise tasu eest kell 9 õhtul ilmuma kohale. Et külma saali aga keegi ei taha tulla, siis tuli

Kuid eraisikute ja meie rõõmuks ilmus keegi erarõivais isik, kelle poksi võimed ületasid madruste oma ja üks madrus teise järele lamas põrandal.

See aga omakorda ei meeldinud jälle madruste ninamehele, kelleks osutus üks hiiglane, kui ei eksi, siis lätlane. Ei tea täpselt kuidas see just juhtus, aga nüüpalju on selge, et see hiiglane pussitas seda poksiijat. Nüüd katkes ka meie kannatus. Olin kellegi teisega parajasti korrapidajaks. Suure rutuga avasin kapiukse ja võtsin sealt endale ühe püssi, samas aga taipasin, et kui madrused teada saavad, et meil on relvi, siis murravad nad ukseid maha ja läheb lausa sõjaks. Peitsin siis püssi kiiresti kantseleis kottide taha, kuid ikkagi oli see madrusekolask selle sealt leidnud üles ja otsis mind taga. Kasutades üldist segadust sain tähelepanematult lipsata tänavale. Palusin abi 3. polgust, mililit-

sast ja isegi punakaardist. Mis aga tulematu jäi, see oli abi.

Tänaval kohtusin ühe militsionääriga, kes julges minuga tulla Börsisaali. Samal ajal tuli ka õuepoolsest uksest üks polgu sõdur sisse ja hõikas: „Noh, poisid, tuln teile appi. Ma alles neile näitan“. Need olid ka ta viimased sõnad, sest see suur madrus laskis ta maha. Nähes meid lähenevat, haaras see madrus püssi raudapidi kätte. Militsionäär ei kaotanud külma verd, vaid tulistas omakorda revolvrast. Meie seisukord muutus üpris tüberaks.

„Kõrveta veel üks lask,“ hüüdsin militsionäärile, mida see ka tegi. Sellepeale vajus madrus kokku. Madrused olid nüüd nagu peata kanad. Algas üldine lööming, pidulised-eraisikud tungisid madrustele kallale. Välkusid rusikad ja pussid. Kartsime juba tagajärgede pärast, et vahest tehakse neile liiga.

Kartus madruste pärast oli aga asjata. Nad

toibusid õige pea, taganesid tänavale, korraldades endid seal.

Lõpuks, kui suur möll vaibunud, ilmus 40—50 punakaartlast kohale. Viimased olid juba tükk aega jälginud postkontori nurga tagant sündmuste arenemist ja et suur hädaoht möödunud, sõandasid nüüd tulla lagedale.

Nabisime kangekaelsemad madrused kinni ja viisime Vene tänavale arestimajja. Teel ähvardasid madrused laevadelt avada tule linna ja eriti Börsimaja pihta.

Kauaks madrused arestimajja ei jäänud; juba paari tunni pärast vabastasid neid teised madrused sealt.

Järgmisel päeval tuli meil madrustele anda kätte nende riided, mis jäid riiehooidu, kui neid kihutati tänavale.

Selle skandaali tagatipp oli see, et komando likvideeriti ja meid saadeti 3. Eesti polgu roodusesse laiali. See oli ka parem, sest nüüd ei tarvitsenud meil enam tunda muret kõhu eest.

K. K.

NISÕS.

Velv. Arseni Tarde (Grünberg).

6. rood asub teele.

5. polgu 6. rood sai 26. jaanuari õhtul käsu valutsusretke ettevõtmiseks Nisõ küllale. Vaenlane tuli sealt välja lüüa ja sellejärgi jälle roodu asukohta — Narva — tagasi marssida.

Hilisõhtul alustasime liikumist Narva Kreenholmi kasarmutest. Marssisime täies lahingkorras, I rühm luurel. Maha jäid voo, kõõgid ja kantselid. Kaasa võeti padrunikaarikud ning reed surnute ja haavatute tagasitoomiseks.

Meeskonna meeoleolu oli hea. Olime juba nii harjunud väljaastumistega, et tegevusetult viibides aeg kippus igavaks minema. Narvast teele asudes mehed rõõmustasid, et saame jälle veidi puistata punaseid.

Kiirelt jõudsime edasi kuni Pljussa sillani, millised eelmisel päeval olid lipn. Eilanti rühma poolt hävitatud. Puusilla varemmed veel suitsesid, kui sinna jõudsime. Nägime, millise puhta töö olid meie mehed sealt teinud ja endamisi muigasime pahameele üle, mida venelased nüüd võisid tunda, nähes hävitatud sildasid.

Pljussa sildade juurest edasilikumisel sattusid I rühma luurajad punaste valveposti peale. Punased olid sellest, pimeduse varjul toimunud pealetungist nii ehmunud, et põgenesid kabuhirmus. Tuld taganevale postile ei avatud, et mitte avastada pealetungi Nisõ küllale. Liikusime põgenejatele kohe järgi, kiirendatud tempos. Tahtsime jõuda

üheaegselt külla, et takistada punaste valmistumist lahinguks.

Punapataljon taganeb meie roodu eest!

Kiire liikumise tõttu jõudiski rood aegsasti küllani. Paiskusime ahelikku ja avasime tugeva kuulipilduja- ja püssitule külahoone te suunas. Meie tuli äratas külas puhkava punapataljoni. Magamast ülesatunud mehed sattusid paanikasse. Nad ei teadnud meie väeosa suurust ega ka relvade tugevust, kuid marutuli tundus unistele meestele vist küll mitmekordsena tõelikkusest. Ähmiga majadest väljajooksnud punased püüdsid endid siiski koondata vastupanekuks, kuid samal ajal alustasime ka meie rünnakut, ning punased taganesid külast välja Oudova suunas. Nad jäid peatuma suure küla lääneservale, kus valmistusid vastupanule.

Tulistamine kirikutornist.

Meie ahelikud said külas ootamatu tulistamise osaliseks. Kirikutornis oli neil üles seatud kuulipilduja, mille sihtur julgelt alustas vastupanu. Olime aga jõudnud juba nii ligidale kirikule, et kuulipilduja tulistas meist kõrgelt üle. See sai punasihturile saatuslikuks. Avasime omakorda tule tornile, ning silmapilk hiljem vaiks sealt tulistamine. Nagu hiljem selgus, sai punasõdur, kes oli sihturiks, surmava kuuli pähe.

Suurearvulise punaste väeosa kiire taganemine ergutas meie mehi, ning hoollimata sellest, et küla

lääneservale koondunud punapataljonilt võis oodata uut rünnakut, liikusid meie mehed hooga edasi. Teel ees olevad plankaiad purustati püssilaadidega.

Kell 24.00 olid Nisõ külas asunud punaste pataljoni viimasedki osad täielikult väljalöödud küla lääneservale.

Punaste vasturünnakud.

Ümberringi kostsid veel üksikud püssipaugud ja aegajalt läbistas õhku kuulipilduja täristamine. Peagi vaibusid aga needki hääled ja vaikus tundus rõhuvana. Äsjane lahinguragin veel nagu püsis kõrvus ja vaikus oli võõras.

Punased aga ei mõelnudki nii kergesti lõpuliikult taganeda. Pataljon oli kusagil kiiresti saanud tegevusse rakendada suurtüki ja selle tule toetusel alustati uuesti vasturünnakut. Nende hoogne pealetung ja arvuliselt suur ülekaal sundis meid hetkeks tagasitõmbuma, kuid uue hooga alustasime rünnakut. Punaste pataljon taganes uuesti.

Al-ltn. H. Lukk langeb.

Seekordne meie vasturünnak tõi aga raske kaotuse kaasa. Parajasti täies rünnakuhoos punastele peale tormates langes surmavalt haavatuna kokku kuulipildur-ohvitser al-leitn. H. Lukk.

Tubli sõjakaaslase langemine masendas mehi ja pidurdas rünnakuhoogu. Siis aga võttis võimust kättemaksuhoogu ja uue hooga ründasime punaseid.

Langenu laip asetati reele ja saadeti lahingumõllust ära. See teekond oli hoopis teine kui oli kavatsatud. Ta pidi järgmisel päeval minema koju puhkusele, kus ootas noor abikaasa vastsündinud järeלטulijaga.

Punaste uus vasturünnak.

Veel korra võttis punaste pataljon uue rünnaku ette, kuid sedapuhku ei pääsenud nad kuigi kaugemale küla sisse. Armastatud ohvitseri langemine oli mehed nii vihale ärritanud, et otse marulise vihaga punastele joosti vastu. Isegi nende hoogne püssituli ei suutnud vihaseid mehi suruda tagasi, ning paratamatult pidid punased sellegi rünnaku katkestama ja taganema.

Kuna küla vallutamiseks oli 6. roodule antud ülesanne täidetud, siis andis rooduülem käsu Narva, oma asukohta, tagasilikumiseks. Sõjasaagina võttis rood kaasa 24 vangi, ühe kuulipilduja, 4 hobust, 14 telefoniaparaati jm.

Meie kaotused.

6. roodu kaotused Nisõ retkel olid 1 ohvitser langenud (al-ltn. H. Lukk) ja 2 haavatud sõdurit. Arvestades punaste ülekaalukusega ja nende mitmekordsete rünnakutega olid meie kaotused äärmiselt väikesed. Selle põhjuseks oli arvatavasti see, et algul külale kallaletungides saime kiiresti ja

märkamatu astuda tegevusse, millega kadus punaste vastupanujulgus.

Kuulipildujat ära tuues venelaste keskele.

Liikusime parajasti külast välja, et alustada tagasiteekonda Narva, kui jõudsime kiriku juurde. Seal mulle meeletus, et kui meie külale algul kallale tungisime, siis lasti meid ülevalt tornist raskekuulipildujast. Nüüd otsustasin kuulipilduja ära tuua.

Pikemalt kaalutlemata lahkusin teiste seast ja hakkasin ronima ülesse — kellatorni. Kusagil üleval pidi ju kuulipilduja ikka asuma. Lootsin, et saan selle kätte suurema vaevata ja jõuan siis teistele järele veel küllaltki aegsasti.

Kõrgele torni otsa ronimine võttis aga aega rohkem, kui võisin seda esialgul mõelda. Jõudsin ülesse. Seal oligi raskekuulipilduja, mille najal lamas julge sihtur purustatud peaga, kes varem meie ahelikkuudele avas tule ja meie püssikuulist tabatuna langes. Allaminek oli tükk vaearikast teed, kuid siiski sain sellega kuidagi hakkama. Alla jõudnult kuulsin külavahel hääli. Esialgul arvasin, et on omad, kuid siis kostis venekeelseid komandosõnu ja juttu. Punased!

Nad olid meie lahkumise järgi kohe jälle külla tulnud tagasi ja valmistusid meie omadele tulerahet järgi saatma. Olin üksinda nende keskel!

Oli selge, et siit enam ei ole pääsu. Kiiresti tormasid igasugused mõtted läbi pea. Üks oli kindel — vangi ma ennast nii kergesti ei anna! Enne tuleb katsetada kõiki põgenemisvõimalusi. Kui need äparduvad — küllap siis juba näeb ja kuuleb, mis saab edasi!

Punastel polnud aga aega küla läbiotsimiseks. Nad hakkasid püssidest ja kuulipildujatest meie omasid tulistama. Nende tuli oli suunatud Narva maanteele.

Päästjaks ööpimedus ja julgus.

Minu seisukord oli õige täbar. Roomasin pääsemiseks üle Nisõ küla maantee raudtee suunas. Õnnelikult jõudsin raudtee ja maantee vahel asuvale heinamaale. Kuulatasin: punaste kuulipildujad töötasid vahetpidamatult ja püssituli oli väga äge. Kas suudan nende tule all omadele jõuda järele?

Ei olnud teist teed, tuli roomata punaste ahelikule võimalikult lähedale, sest ainult sealtkaudu võisin jõuda omadele järele. Roomasin edasi raudteevallini ja sealt küürakile hüppeid tehes panin järsku jooksma nii kuidas jalad võtsid. Õnn, et oli pime, see soodustas suuresti minu põgenemist.

Lidusin Narva tulede suunas, seljataga punaste marutuli. Kõige enam kartsin vangilangemist, sest sageli mehed teadsid rääkida õudseid lugusid punaste kohtlemisest vangidega.

Puuaastel tulistav kuulipilduja asus kõrgel keset maanteed, see asjaolu oli minu elu päästjaks. Kuigi olin veel kuulipildujatule piirkonnas, siiski polnud enam suuremat ohtu karta, sest kuulid vingusid üle pea. Süda läks kergemaks iga sammuga, mida enam jõudsin Narvale lähemale.

Kui jõudsin punastest nii kaugele, et nende tuli enam mind ei võinud mingil juhul tabada, siis heitsin lumele pikali. Nüüd alles tundsin esmakordselt täie selgusega, kui lähedal olin olnud surmale. Võisin tänada vaid oma väledaid jalgu.

Kaaslaste üllatus.

Esiteks, tormates ei märganudki liiga suurt väsimust. Nüüd aga, Kreenholmi poole aeglaselt lii-

kudes ei tahtnud jalad enam kuulata sõna, vaid sammusin edasi sõna tõsisel mõttes jalgu järele vedades. Kui jõudsin Kreenholmi, siis puhkas kogu rood juba õlgedel.

Kaasvõitlejad mind jälle elusana endi keskel nähes ei uskunud algul omi silmi. Nad olid kogu aeg selles kindlad, et olen kas langenud või vangistatud — nüüd aga ilmusin järsku jälle nende keskele nagu surnust ülestõusnud.

Surmani väsinult vedasin oma kondid teiste kõrvale ja endamisi uskusin, et unun õieti enne, kui jõuan veel pikali heitagi. Kuid jäin asemel unetult vähkremä, sest närvide ülepingutuse tõttu ei tulnud und.

E. T.

Tallinna Kooliõpilaste Pataljoni puhkpillide orkestri asutamisest.

A. Määr.

Peale „peedude“ esimest värbimist soomusrongi dessanti, mis toimus teatavasti mõned päevad enne 1918. a. jõulusid, muutus „peedude“ elus roodus kuidagi rahulikuks, harilikuks, võib ütelda, isegi reeglipäraseks, s. o. — tänavapatrullis käimine, siseteenistus, aeg-ajalised sõjaväe harjutused jne. — olgugi, et vaenlane oli vaid mõnikümmend kilomeetrit Tallinnast eemal.

Näis, et „peedude“ otsesed kohustused ei suutnud täita kogu aega ja kulutada ka „peedudes“ olevat kogu energiat.

Sellasel pinnal tekkiski mõte, et „peedudest“, kes mängisid oma koolides puhkpillide orkestris, võiks moodustada orkestri, et vaba aega oma otsekoheste kohustuste kõrval kasutada orkestrimängu harjutamiseks.

Pole enam meeles üksikasju orkestri asutamise mõttekäigust, on vaid meeles, et mõttealgatajad olid Fr. Niggol (praegune Kohtukoja tsiviilosakonna liige) ja käesolevate ridade kirjutaja.

Oli mõte küps, pöördusime mõlemad suusõnal tollaegse kooliõpilaste roodu ülema leitn. E. Leithammel'i poole orkestri organiseerimise loa saamiseks.

Nagu mäletan, rooduülem oli sellega igati päri ja andis meile volituse puhkpillide saamiseks koolidest, kus sel ajal orkestrid eksisteerisid, ning need olid: Tallinna Linna Poeglaste Gümnaasium (Gustav-Adolfi), Kommerts-kool ja Kaubanduskool.

Isiklikult minu käik pillide järele oli Linna Poeglaste Gümnaasiumi. Kaasas oli ühtlasi rooduülemalt kiri gümnaasiumi direktorile, et õpilased (kas oli see 5-st või 6-st klassist alates) ilmuksid roodu teenistusse.

Mäletan, et pille võeti nii, kuidas kuskilt koolist oli mängijaid.

Direktor Pärli oli lahkus ise ja pakkus isegi, mäletan, kooli teenri abiks vajalikkude pillide toimetamiseks roodu asupaika, praeguse Erahaigla ruumesse Narva maanteel.

Nii olidki pillid koos ja samuti nende pillide mängijad, puudus vaid orkestrijuh.

Tolleaegsete koolide orkestrijuhiks oli hr. J. Vaks (Tallinna Konservatooriumi praegune inspektor), kellele langes valik tulla orkestrijuhi kohale.

Hr. J. Vaksi kutsumine orkestrijuhiks pandi orkestri meeskonna poolt Fr. Niggol'i ja minu peale. Oma käigu hr. Vaksi juurde sooritasime detsembrikuu lõpul 1918. a. Hr. Vaks mängis tol ajal Estonia teatri orkestris. Tema leidmine orkestrantide hulgas oli lihtne, kuna esimesel silmapilgul paistis kohe välja säravalt naerataV Vaksi nägu; ta oli ka meid märganud.

Meie kõneluse tagajärjed olid niisugused, et järgneval päeval hr. Vaksist sai samuti „peedu“ ning peeti esimene orkestriproov „Mu isamaaga“, „Porilastega“ ja „Ameerika marssiga“.

Orkester oli loodud ning tema areng ja tegevus jätkus kuni Kooliõpilaste Pataljoni likvideerimiseni ja osaliselt kauemgi.

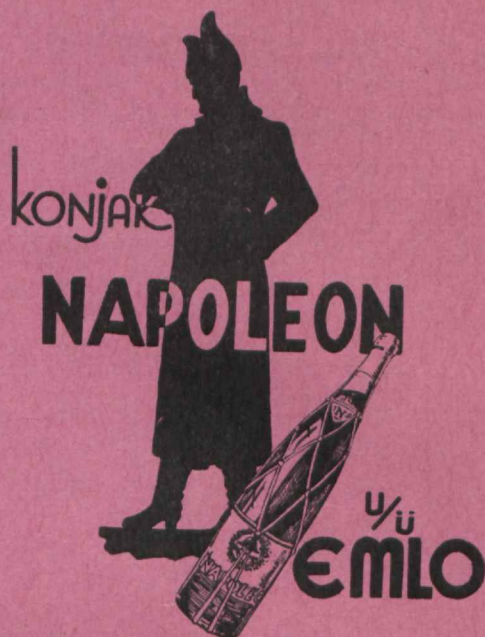
SPEDITSIOONI ÄRI

Eugen Neuber & Ko.

TALLINN, VENE TÄN. 11^A, KRT. 7.

TELEFON 448-82

Nõudke igalpool meie

U-Ü. „EMLO” Tallinn, Aia 10
Telefon 431-08

F. Braschinsky & Pojad

*soovitab suures
valikus igaks hoo-
ajaks vastavat
pudukaupa.*

Müük suurel ja väikesel arvil.

Tallinn, V. Karja 12
Telefon nr. 436-90.

Küünlatehas *«Steariin'i»*

I-A KVALITEEDILISED KÜÜNLAD.

VALGED JA VÄRVILISED.

Priima, I, II, III ja IV sort,	4—8 tk. karbis
Antiik, I, II ja III pikkus .	2—4 „ „
Kabinett — siledad	6 „ „
Kabinett — keerulised	6 „ „
Iluküünlad	4 „ „

Uudis: „Obelisk“ — neljakandilised.

Kalmuküünlad. Altariküünlad mitm. suuruses. Jõulu- ja säraküünlad.

TÖRVIKUD

Mitmesuguseid küünlaid ka eritellimisel valmistab ja müüb ainult suurel arvil

Küünlatehas „Steariin“ G. Raukas

Tallinnas, telefon: 440-95.

Müügil parimates ärides üle Eesti.

J. Zimmermann & J. Mölder

Kaubanduse kontor

Tallinn, Aia 5. Telef. 447-99

EKSPORT IMPORT

Esindab: Ameerika kuulsaid „NASH“ ja „WILLYS-OVERLAND“ SÖIDUAUTOSID.

„WILLYS“ & „GRAMM“ VEOAUTOSID bensiini- ja diiselmootoritega.

Prantsuse kiireid „HOTCHKISS“ ja „AMILCAR“ sõiduautosid.

Tšehhi „BATA“ AUTO- ja JALGRATTAKUMME

Müüb: Auto- ja jalgrattakumme, kuulsaid „BATA“ jalgrattaid, „VARTA“ akumulaatoreid, autoosi, õlisid, Ameerika, Saksa ja Inglise raadioaparaate, maailmakuulsa Prantsuse firma „MARY STUART“ kosmeetikatarbeid jne.

Korraldan lähemal ajal Tallinnas

graafilise ala näituse,

kus tuleb väljapanemisele hulk graafilise ala masinaid ja tarbeid, ning

demonstreerin

Heidelbergi trükiautomatide uusimaid mudeleid:

STANDARD ULTRA-HEIDELBERGER (26×36 sm)

GROSSER ULTRA-HEIDELBERGER (34×46 sm)

Näituse ja demonstratsiooni täpsed tähtpäevad teatan trükitöösturitele isiklikult saadetavates kutsetes.

HERBERT F. TUNGAL Tallinn, Vana Viru 9.
Postkast 99.